

W 137/6

СТЕФАН КОВАЛІВ.

56551

136

ГРОМАДСКІ ПРОМИСЛОВЦІ

Vydání

Slovaňská knihovna

P r a h a.
НАКЛАДОМ

УКРАЇНСЬКО-РУСЬКОЇ ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ
зарєєстроєаної спілки з обмеженою порукою у Львові.

1899.

и 137 р

З М І С Т.

Громадські промисловці.	стор.	1
Китайська Яблінка	»	24
Дрогобицький Найда	»	34
Безконечний Швіндель	»	51
Ройтів Шиб	»	69
Наслідки непорадности	»	78
Рішуча хвиля	»	93
Спиритко Бруццак	»	109

ГРОМАДСКІ ПРОМИСЛОВЦІ.

Зазнало сего року наше село Рубатковичі, за всі часи зазнало. Весна з мартовими хвилями, бодай на сон не приходила, видержала десь аж до сінокосів. Люде ні коло поля не могли робити, ні в хаті з порожним черевом сидіти, а худібка, страх, як помарніла! Тільки клубиці позападувані, шкіра тай кости. Не тільки на долині з млаковини посоловіла, але з постійного дощу верховинці позабирали свої вівці з салашів, бо геть помір зайшов на овеці стада. Нарід позаставляв, де мав які сьвяточні лахи, витягнув ся до послідного. Радники з війтом мало не подуріли з роспуки. Нераз цілими днями пересиділи в корчмі на лаві і годі було чого чепити ся. Ні суду, ні дачки ніякої не мож було наложити. Звичайно на переднівці, кождий був висаний як вощина. Наш секретар Голубінка, ще був погнівав ся з Янклем про якісь нам дурні яйці, що не дав єму на вечеру. Ходив достоту, як нашого учителя голодна мацьора з тринайцятєрма молодими. Радні уже почали плювати на нові порядки і на своє радницке достоїнство, як ненадійно над-їхав наш пан секретар Трісколяска з видзялу і на містку пе-

ред самою корчмою бух! Провалив ся під місток, бричка на него, ще й кінь захпав ногу між дилі, накрутив порядно, ледво витягнули з рова весь видзяловий товар.

„Ах! щоби вас ясний грім порозсаджував, рубатьківські хомути!“ стогнав видзяловий достойник до вїйта і радників, що обтрїшували єго з болота і своїми долонями чистили обхляпаний халат. „Пождїть, пождїть. Потямите ви мене. Вже десять лїт коїте комедию з тим містком, але тепер покажу вам, що я значу, не поможе вам ніщо.

„Без здекуції нічо не вдїємо — говорив пан секретар Голубінка в імени радних, стараючись показати ся високим сьвітилом між темним радництвом, а ту і моргнув незамітно до хлопів, ніби то він з ними тягне; звичайно як громадский секретар.

„Просимо принайсьвентшого пана секретаря“ — говорив присяжний Цуценька, намовлений другими, „тїлько пришлїть нам високого Вінчуру, иначе все буде надармо, нїгде нічого не знайдемо“.

Винесли секретареви вишняку, сира з сметаною, від Янклихи миску сиряних пирогів, бо сегодня обрїзували у Янкля девятого наслідника, і якісь жидівські лакїтки. Як то все Трісколяска з-їв, як би му весь біль рукою відоймив. Запалив куба-цитаро, став дути цілими клубами радним між очі. Винесли нарештї колодку помогли Трісколясці і так доперва ледво неледво впакували на віз, аж щось в серединї стрїскотїло. Послїдний Цуценька обслинив секретарську руку, переправили через завалений місток з кіньми, з бричкою, звїокали, скричали, сплювали, від-їхав ворог тяженький. Многі перехрестили

ся і пожелали, щоби таких містків много а много подибав і щоби летів не боком, не ногами, а стрімголов! Якось незабавки по тих обзоринах, вертав з ліса з сінними драбинами Бейба Андрусь „Віддаймос“ і привіз здекуційника Вінчуру. Наче манна дтя наших судаторів упала з неба в особі видзялового палетника, аж пятнайцять радних пішло зараз за ним в село, наносили курманя ласку божу, позмітували перед корчмою, кажуть: числи Цуценько кілько штук, аж тепер будемо мати місток коло корчми, бігме будемо мати... Став Цуценка числити грабежі, а ту все щось руками стріпує і шепче під носом: а все лихо надало, десь кождий лах нашпикований, тьфу! тьфу! щезай... Ілює Цуценька, числить, пошкробує ся, ба далій і Вінчура розкравчав ноги високі як бузьчице, тріскає тернівкою по холявах і говорять:

„Біда ще капці поїсть! Уже двацять літ тягаю ріжні лахи, а щось подібного мені не лучало ся. Дивіть ся, як хрущі. І то на людській шкірі вигодувало ся. Та они би чоловіка в вир зятягнули! І щож тут з ними робити? Незнати що з тим робити?... „То з вашого кожуха з білими пелехами — каже Цуценька до Стефана Фасольки, котрий прийшов наговорити дурниць всім за те, що заграбили его, як не був дома“. Ви повинні тепер всі грабежі обчистити, бо навіть зліцитувати нічо не дасть ся.

„Фасолько зараз мені д-місткови на шарварок — звелів вїйт. А вечером, як розбереш місток, запалиш тими дилями в арешті, виразиш всі фанти, щоби мені тото було все чисте і я міг перевести ліцитацію! Видиш, то все з твого кожуха вироїло!“

Скочив Фасолька мов попарений, вхопив з купи сїракові райтузи Якіма Голопуца, вивернув „наруби“ і Цуценці шусть! під ніс, ба далій і Вінчурі і вїттови і радним і все говорить: „дивіть ся, дивіть ся поза рубці, чи сей також мій? то коужові, га? А щоби вам позагладжувало, тільки мене видите? Та я ще не відробив за него Мехльови, а ви уже справили ся і сьмієте таке говорити? Потім вхопив димку слїпої Бурички, став збірки розкладати, а все: „дивіть ся, нюхайте... і ту, і ту і на „наруби“ і на лиці всеюди повно... нате, нате, дивіть ся ту, ту, ту, ту... розсудіть своїми головами, чи такі можуть бути з білого коужа? Таже они з вами хоть би і до ради зараз можуть сїдати!

Поставали радні ні два ні три, декотрі пнякшого серця відступили на бік, спльовували. Вінчура сам порядкував фанти, зносив до Янкльової комірки, а Цуценька лише кури пуджав, бо страшенно пхали ся, а оба так пчихали, наче чемериці нанюхали ся. Почислив Вінчура штуки, дивить ся на вїта, домовляє ся, що він урядник, приходить му уже за два дни здекуція, а вїт глянув на секретаря Голубінку, стиснув плечима, як би хотїв сказати нема, пуста каса, дістанеш аж зліцитуємо грабежі... Ех! як возьме ся тепер Вінчура до вїта, до радних, що они такі, сякі. Дають собі такому хлистокови Фасольці нечистими штанами і димкою між очи дзигати. Ще й він урядова особа зістав через них також зганьблений, то не ладно. З-їв в гніві пять питльованих балабухів, випив пять півкватиркових келишків один за другим, лишив свою паличку з свинячою головою Янклісі на застав, утік з села добровільно, аж закури-

ло ся за ним. Ліцитацію відложено на осінь, на ліпші часи. Всі радні бий забий на Фасольку, що він їх так зневажив, висьміяв, закинув їм здирство, злодійство, до містка на шарваркове не пішов, ще й грабіж собі відобрав той... той... той кожушище з білими пелехами!

II.

В тиждень по ей нагінці шарварковій зми-лосердив ся Преждевічний над голими грішниками з нашого Короткого. Сорок холодних, слотливих днів лишило по собі достоту таку саму смутну память, як шпичасцяки в Бориславі по своїй господарці рудничій. Небо випогодило ся, люденькове хапали з поля, хапали на пере-гін, не було часу ні голов собі провалювати, ні животів косами пороти за перекошене, за спасене. Кожде втіпало собою, ледво пара в нім товкла ся, тільки язики з утоми повивалювали. Ночєю собі дещо могли зарвати, а в день на „шарваркове“ за грабежі, ті до начальника Черпачка, ті до секретаря Голубінки, ті до радних і асесорів заприсяглих. Навіть бідний наш Голопушок ранісько потриндав ся до війта гонити косою цілий день о голій бовтанці за свої сіракові штани, навіть сліпа наша Буричка мусіла вислати з серпом свою семейницю, водзійку на цілий день до Янкля за заграблену димку! Ба, говоріть собі що хочете, а я вам все своє повім, що у нас Янкель зі всего хосен мусить мати а з грабежів найбільше. Половина заграблених пішла на шарваркове до сего пейзача, до тої поливанниці грубезної на коротоньких ногах, бо він, бачите, є в нас і заступцем начальника і касіром до громадского ліса і атентом до „На-

родної часописи“. От так правду сказати а не згрішити, він в цілою громадою, бігмеж цілою громадою. Тільки Стефан Фасолька вхопив ще тогди при Вінчурі свою старомійську душугрійку з білими пелехами, сьміяв ся тепер в кулак з своїх зашарваркованих, зносив з жінкою на плечех з своєї прилуди стоколосу до дому і приговорював другим: „дурні ви що йдете до тих галапасників на роботу; они не мають права тягнути вас до себе на шарваркову роботу, бо таку панщину тільки видзял може накладати“. Сказав же собі Фасолька, сказав... Сесю вість підхопили оба польні, що уганяли ся за той час за Сирітчиним безклубим телятком тамтуди коло Фасолькової стоколоси. Они і телятко покинули, і полетіли прямо до корчми оповісти вїттови і радним, що посьмів на них сказати „куйон“ халупник. Як же почули начальник з радними, що Стефан Фасолька так нельояльно против начальства висказав ся, що ніби тільки „видзял“ має право накладати панщину грошеву, чи роботу, а їм радним до сего не руш! куш! Далій всі на него гузя, гузя, гав, гав, гав. Навіть привімковатий Петро, водонос Янклихи, вмїшав ся в сю справу, став від порога щось белькотїти, грозити Фасольці кулаками. Ходить начальник по корчмі, Голубінка собі, радні собі, таке свищуть черепаньками, таке з досадою спльовують перед себе, таке з під ока споглядають на шинок, а Янкель пся пара авї дуду. Драбуга як камінь, як желїзо, як опока, не дасть ся порушити, нічого не хоче побургувати, нічо порадити. Бодай розболїв ся грубцан куртоногий! Важяли радні слова Фасольки сяк і так, узнали єго навпослїд всі яко полїтичного переступника, післали Цуценьку, щоби сейчас ставив ся перед

начальством і „вискузував ся“, чому голопятник не їхав разом з другими нині рано колійов до зицирки, тільки лишив ся дома? То власне був перший навіт радництва на Фасольку, що поважив ся взяти сам грабіж без дозволу і не відробив жадному старшині громадському шарваркового; а й ще других став своїм нігілізмом заражувати, ще й других спокійних горожан бунтувати мятежник, палій політичний. Пігнав Цуценька, вітрами пігнав, наче хто десять коней висадив, бо був переконаний, що буде сніданок найменше півлітрівка за першим разом, та як він провіжив куди ту стежку до гороху Янкель доптав. Вернув десь аж під полудне, але в такім неблаговістнім стані, що всій бранжи громадській аж в пятах постигло! Обгнобний, обчуждений, аж сарчили від него неблаговонні сопухи, аж віддих стало запирати дихавичному прніімковатому Янкльовому водоносови Петрови.

Все полякало ся, тревожило ся, як розбурхані в дуплі шершені. Кождий доміркував ся, що Цуценька по тверезому в гноївці не купав ся ніколи. До такої коширної купели, мусів хтось присилувати громадского інспектора поліційного.

„Де так з-рана затарабанив ся? — питав секретар Голубінка, давний послугач мандаторський, урядовим способом, оглядаючи скрізь окуляри поталапаного льяяльного горожанина.

„А той злодіїще так мені досадив!“ — вістив Цуценька. „Бодай не заніс до дому тогу стоколосу, бодай ему скипіла, та щоби ему скипіла га... Шибеник, драб, розбишака!.. Я ему кажу по доброму „дай серп за грабіж і той посторонок, коли сам не хочеш йти до пана начайника“, а той мене, уважаєте, от ту десь

за самий хрїст хап! і бебевх! в Михльове гноївчище.

„А повів може, що не хоче ся єму йти до до зицирки?

„Казав, що до завтра має час до девятої години і війскові приписи знає лїпше від того війтила, котрий тринайцять разів утікав перед асентерунком. Каже: „дам тобі посторонок, щобиє ся повісив, але аж стоколосицю на осутки до дому на під поношу, щобиє мав що з Вінчуром грабити!

„А може говорив що на пана начальника, на нанів радних, може на панів, на жидів?“, питає дальше секретар.

„Ідїть та запитайте єго самі“ — гуркнув навпослед сьміло Цуценька. „Як же я мав що чути занурений в гноївці? Хїба ви з податкової табелї такої штуки навчили ся?

Обурило ся громадске начальство поведєнем сєго лихолати Фасольки, що і доброго вікна не мож єму виймати з лїпанки, постановило порядно укарати, але так порядно, щоби мятежник раз на завсїгди стратив ся з громади! Но як позбути ся сєго небезпечного „ребелєнта?“ Се була велика загадка для громадских верховодів, се був сук без дїрки, твердий желїзний оріх до розгризєня. Пан секретар, яко добрий знаток рускої справи, розважив в Фасольцї і натуру москвофільску і радикальну і народівску та якось не міг підтягнути упрямого рутєнця, а до сєго любомятежного, під жадну з тих трох рубрик, в які конскрибував нельоаяльну Рутєнїю з Короткого, то є сьвященника, учителя, дяка і з сусїдного присїлка камерального лїсничого за те, що часом в церкві підтягав за другими „Господи помилуй“!

Помітив ситний куртоногий Янкель, що все начальство потратило голови, не може ні вперед ні в зад, прикрив обома долонями рясну рижу бороду, сплкнув скрізь великанські клаваки осторожно і прямо де вїт палицею завзято штуркав і повідав :

„Панове, я буду вас файно просити, просити о раду : маю вексель на 60 реньських, що ще покійний Фасольків отець позичив тамтого року на кобилу, не знаю, що з ним зробити ? “.

„Нічо, тільки подерти, коли гроші вже віддав вам позаякось“ — втрутив Цуценька уципливо, виливаючи сїідки з бляшанок до одного келишка.

„Бігме-ж то, я забув, що ви Цуценько натще !“, підхопив Янкель, наливаючи присяжному бляшанку, „нате, напийте ся, залїйте хробака того від великої гризоти... Говорите, що я взяв гроші? провізії бігме-ж то ані крейцара, шкода мої праці, півтора року 60 реньських як би в болотї лежали.

„Та я там не знаю, чи Фасолька вам віддавав, чи ви єму доплачували“, кінчив Цуценька, вилявши в себе кватирку, „коли вексель в ваших руках, то й ваша правда !“.

„Панове судатор, кажіть, що має пан Янкель робити з векслем ?“ — питав Голубінка. Фасолька винен 60 реньських нашому заступцевиначальникови разом з процентом за півтора року, а не хоче віддати, розсудіть“,

„Ми на Господа Бога і на нашого начайнїка спущаємо ся“, вирвав ся непрошений Сень Прищїпка, рад що хоть раз удало ся єму на сьвітлім зборі закадити голові громади і щось також мудрого повісти. Розумів ся, що радники аж роти пороззявлювали, що така леда мара

без петечини з одною сліпою кобилою, а до того заступець випередив їх. Високий Крисочка хотів йому таки на місци зааплікувати звідти й звідти, але другі здержали его, казали відложити на пізнійше, аж троха порозходять ся.

„Що ту багато говорити? Ту маємо на Фасольку найліпший кій“ розсуджував начальник Черпачок. „Я кажу, нехай Янкель скаржить драба за 60 реньских, коли має в руках вексель, а ми йому допоможемо при ліцитації. А впрочім, як ви кажете панове?

„Скаржити, скаржити“, загули ватагою. „Буде хоч келишок сьвіжої“. Зараз на Фасольку затверджено одноголосно на зборі повної ради. Янкель поставив відразу трилітрову бутлю могоричу. Хата і два загонці Фасольки стали скоро потахати в радничких черевах і то в виді неприємно вонючої баюри. Всі ляли в себе з великою приятністю... Наступила і друга така сама великаньська бутля. Цуценька так обурился, що звалив ся під порогом в сінбох і говорив :

„Янкльови Фасолька мусить заплатити ! Го, го, го ! хіба би я не присягнував. Присягну сто разів, що наш Янкель то справедливий чоловік, а Фасолька циган, всесьвітний циган, він позичав гроші а не хоче віддати.

Начальство хоть шпотало ногами за кождим кроком, але не давало ся ; слухало зізнання свого поліцай, кивало головами і мотало собі на вус.

„Слухайте панове, наш присяжний правду каже“ говорив Голубінка. Янкель зараз нехай скаргу внесе.

Цілісеньку ніч запивали справу, всі жінки радників взяли участь в тій нараді. Все, що котра прийшла за своїм, щоби йшов до дому, так і сама лишилась до білого дня. Війтиха

принесла своєму горячу бульбу з горшком, щоб хтось не посудив її, що прилетіла за горівкою. Всі кушали бульбу, кожде не мало слів похвали, що така добра сипонька, аж в губах розпливалася, розсипувалася, звичайно начальниківська.

Янкель не заспав своєї години. Ранісенко поїхав до міста, заскаржив Фасольку о зворот 60 реньських разом з відсотками, коштами процесу і так далше.

III.

Стефан Фасолька зніс того дня всю стокосося, все сїнце, стернянку д-хатї і то з жінкою. Всі цілорічні плоди помістив під драгантиним оборіжчиком, пошідпирав довкола коликами, щоб не завалив вітер і припустив з верха. Десь коло півночі впорався з роботою, вліз до хати такий утомлений, змотиканий, духа в собі не чув. Став при скипках перевивати ходачища, аж тепер пригадав собі на синій міхур на носі. Десь сам від себе пропукся, не знати, коли й що? І нога сплясла значно, треба іти иншої орати, перескакувати „лявшритами“ людські загони. Перебрався, але так порядно, щоб нічого сенько не мав свого на собі на манебрах. Сказав матери й жінці „бувайте здорові, а кожуха пантруйте, щоб вам коли знов халчивий Цуценька з під голови не халнув“, глянув ще раз на сплячі діти, взяв кусень стокососяника за пазуху, пігнав туди д-Самборови... Але-ж гнав, гнав мало не запалився. В самий добрий час став на „заммельпляцу“. Ёго товариші з Короткого, що ще вчора рано поїхали колїєю, були о чверть години пізнійше, попри-

лазнили такі як повідривані з шибениці; десь цілу ніч на „Вихилівці“ коло рогачки, здоровкали ся з Нафтулою, вишпортували з калитки де був який шелюг і йому давали за брагу.

Глянув пан капітан на Стефана Фасольку, похитав головою, як газда над шкапиною на яри, коли бідненька з млакватого сїна облупала ся, спаршивіла, відступив кілька кроків в зад, заложив окуляри, ще раз подивив ся та повідав:

„Слухай хлопе, ти уже гірших лахів не мав, щось такі сьвяточні шуби задягнув на себе? Шкода, щось такий хлоп здоровий, такий велит, а так нехарапотно виглядаєш.

Доміркував ся Фасолька, о що капітанови ходило, почав покїрно мельдувати, що так зле з ним не в, що має в дома старомійский кожух, з білими пелехами і буде ще на дві зими, як громадске начальство не схоче за що зварувати і повісити его над Янкльовою капустою.

„А тоті ходаки хто тобі робив?“

„Та я сам, мельдую покїрно, пане капітане“.

„Много бись зробив пар на день таких „опанок“ ?

„Го го го без ліку, тільки дайте порядної шкіри“.

Зазначив собі капітан, що Фасолька уміє і професію... постолі скраювати, шити. Всї глянули на него, стали питати один другого на що тото „екстра“ маркіроване капітаньскою рукою? Чи може до шпиталю або арешту піде? Рїжно а рїжно угадували.

А Фасолька вдоволений якомсь з себе. Другі суятять, гризуть ся, що полишили працю в полї і там заснітять ся, пропаде, а его все під оборїжком, Богу дякувати, і коликми попідци-

ране. Та й якое і тот старшина не копає пса єму так дуже. Другі гонять що день раз туди д-Бабуні, другий раз д-Бісковичам, д-Гарбарці, третій раз до Ладрович або до Бачани, таке лазять по полю, таке копають „шпатами“ рови, кладуть огні, варуть „флейшугу“, а він Фасолька Стефан сидить по два три дни в касарни, яко надзвичайний „баталіонсшустер“ до ходаків.

Коли помаширував з другими туди д-Перемишлеви, виаванзував з „баталіонсшустра“ на „Форишіца“, аж двом поручникам, котрі також нарокували: один Титко Добрович, якийсь великий пан з суду, а другий Іван Борщик, комісар зі староства. Та й знакомі пани, колишні побратими дитинних літ.

„Чи тяміш, Іване, як ми оба тобі іміне завертали, а ти нам пищавки крутив, батоги плів? — питав Титко Фасольку. — Як же тобі веде ся?“

„В тій хвилі добре, прошу пана поручника“, відповів Фасолька, „але дома в селі біда: старшини тої тьма тьмуца, годі на ню наробити“.

Добре повело ся Фасольці і в другій половині маневрів. Оба панове, колишні товариші, угавяли цілими днями, а він все тільки при когликах, при офіцирских „тайстрах“ то варить, то сторожить і дрімає. Нераз помучені вернуть оба, дадуть Фасольці всю менаж, пхають в него як в гусака на заріз. Десь другі ледви від смерти повідвертали ся з тих ляхшритів, з тих безперервних маршів, а єму цілий час пшениця цвила. Побратимі пани тільки оказали благодати своєму „Форишіцови“, що в своїм житю більшої не зазнав: подавали єму сорочки з себе, штани шпенцери, шапки, цілу бесагу

офіцерських подробиць набрав Фасолька з собою до дому.

В хаті новина. Жінка й мати заводять перелякані, розказують, що завтра термін, має ставити ся до суду за тих 60 реньських, котрі віддав Янкльови, нім ще йшов до війська. Наважив ся жид на ґрунт і на хату, хоче з торбами пустити. Принімковатий Петро колись хвалив ся, що ту буде Михоль шинк держати, а він в кождей шабас дістане шинківне.

Фасолька вислухав бабскої жалоби, накричав з досадою на невісти за їх малодушність і дурний страх.

„Або-ж я грошей не віддав?“, говорив гордо. „Не йду до суду, ні!.. Нехай суд до мене прийде, коли хоче правди довідати ся. Вось шукаю завтра за плугом, вержу хоть чвертку стоколоси під зиму. Як прийдуть сюди до мене, я їх навчу! Я не такі пани видів, та за люде мене мали!“

Не йшов Фасолька на речинець, хоть многі радили йти, щоби не було зле, не збув ся легким способом хати і тих кількох загінців ґрунту, тим більше, що не мав сьвідків, як віддав гроші і векся від жида не відобрав.

„Нічо мене се не обходить, я з панами також ходив“, репетив ся бундьожно Фасолька. „Добре, що я нічого не винен; я ще війта і єго заступця того куртоногого ґелетку засаджу до притули за циганьство, грім їх потріскав з ясного неба.“

Посіяв Фасолька пів кірця стоколоси, решту став в сінчатах дотовкати, щоби мишия не з-їла. Геть заслонив веретою до половини двері, щоби зерно цільнійше не вискакувало в гноївку перед вікнами. Таке гатить ціпом, аж хата трясе

ся, аж баби вздригають ся в хаті, як несподівано гурмою і нова рада і стара і правдиві радники і заступники, а на чолі їх пан з жовтими шнурками коло шапки і ще два паничі писарі з грубими палицями прибули секвеструвати Фасольчине майно.

Закипіла в Фасольці кров, виставив з сїней повисше верети голову, а ту ціп так кріпко тисне, аж хрупостить в руках, такий має храп потягнути по прочолку першого пана начальника Черпачка. Щоби єму то так удало ся, то цілий вік довше прожив би.,. Відсунув варовну верету, вийшов за поріг, слухає, змішав ся: вїйт за ним таке молестує, таке жабонить перед Янкльом, щоби змилосердив ся і не кривдив вітця дрібних дітей, не пускав родини з торбами, тільки погодив ся. Ба, Голубінка собі за паном пачальником вторує, обертає за Фасолькою, а жид ні, та й ні, тільки або: 60 реньських з процентами на руку або виставити все на ліцитацію

Приблизив ся Фасолька д радним, але такий на хрест зложеними руками ех! як цапне Янкля десною і зараз пів бороди з пейсом як би обпарив. „Йой, тільки якого небудь чепелика щоби дістати, зараз тоті вантухи випущу і буде що ліцитувати.

Заким радні, поліційна сторож стямили ся, прийшли до себе, уже на Янклю не було анї берлика, анї лейбика з цицесами, тільки животище немов нецки лищив ся від осіннього сонця, і сей послїдний був в великім небезпеченстві, бо тяжкий ворог кричав, що гної випустить з него в млі ока, щоби варувало ся начальство з головами. Зробив ся крик, сусїди поза плоти рачкували з утіхи. Секвестратор скомандирував:

„взяти драба і до арешту з ним!“. Але якось Фасольці нічо не робили, тільки радники вхопили Янкля між себе, винесли на силу з подвіря на улицу, бо жид також храпав ся, кукурічив, хотів доконче противника убити. За Янкльоносами забрали ся й другі з секретаром. Цуценька позбирав шмати з Янкльового халата і штанів, загарбав з мурави риже волосє і якийсь розхлепістаний колодачик, котрим Фасолька ніби хотів жидови живіт розпороти. Все то яко „корпус делікті“ звивав з полевим вклучок, квапив ся. Фасолька задиханий глядів з порога, роздроблював в руках кусень пейса на вітер, а все накликавав до поліцая :

„На ще вась тото, тягниверето, на. Ходи сюди, ходи! Дам берлик на дорогу і кілька бильнів по плечох і без голову! Хочеш питоньки? А напив би ти ся заги! А ризана би з тебе!

Цуценька ані муркнув, тільки забрав ся тихцем з обома своїми підвластними польними, котрі ще й ліску на відходнім заперли. Фасолька, як се взрів, зареготав ся на ціле горло, так єму подобала ся єго поведінка, що так все красно удало ся. Всю старшину настрашив, багрія прочухрав, вимяв кількакорцеве черево, не буде потребував навіть і докторови за „мєсажу“ платити.

І знов якийсь час тільки чутка ходила по селі, що над Фасолькою Стефаном нависла грізна туча, що, як суть всі радні в селі, так на раджують ся уже від кількох днів в корчмі, пють на єго шкіру, а Янкель що другий день привозить сьвіжі півбочівки і баривки з напоями; а все тільки дає тай дає без кінця мірн.

„Нехай дає“, відказував зухвало Фасолька, „але толочне, ширваркове мусить заплатити

так як другі, але не горівкою вйтови і радникам, як до тепер робив. Я піду і до старости і до суду, всіх научу злодіїв громадских“.

Але мова мовить ся, а хліб їсть ся. Таке-ж і ту стало ся. Незадовго відбула ся публична ліцитація на Фасолькову батьківщину. Янкель купив хату, ґрунт за 112 реньских і 11 крейцарів. Як втяв тільки, кільки ему належало ся довду разом з процентами і коштами процесу! За побите дарував жид Фасольці, повів, що волить ему воду носити до розпущування браги, ніж дурно в арешті сидіти.

„Щобисьте виздыхали, так не удавите ся моею працею“, говорив Фасолька, як довідав ся, що так от ніби нині его посіяну стоколосицю Янкель переорав, а завтра рано мав іти своє жито сіяти.

На другий день досвіта убрав ся Фасолька в свої білі староміські пелехи, в жовнярську шапку, старшого хлопчика виштафірував в лейбик і стару офіцярську шапку, що дістав від своїх панів поручників, молодшому також заложив „гольміцу“, взяв стару маму, жінку, все то перед себе і далі в поле! Посадив всіх на переораній стоколосі, каже:

„З відти вас хіба тільки трупами заберуть, тільки трупами, розумієте? Ви мамо добре бороніть ся! А я їх ту всіх покладу в борозду, кости поломлю кождому, що до мене приступить. Коні не пустити. Ти жінко повперек на загони з дітьми, нехай по нас волочуть“.

Недовго ждав Фасолька з родиною на громадских промисловців. Не встиг розмістити на тім загінци своїх їдців, аж тут показали ся з поміж хат перший Цуценька з польними, далі й всі радні з вйтом, далі Янкель з дідом,

Digitized by Google
Národní knihovna

з бороною, збіжем, далі і молодик судья а коло него жандарм з нашпикованим івером і Голубінка з табелями, громадскими мапами. Геть відкрили сусідну ниву, на тій нещастній прилудци не стало місця для тільки старшини. Пустив Янкель принітковатого Петра з бороною наперед скородити, а Фасолька Петром аж на четвертий загін за межу; коні в руки, писки їм повикручував, подушив до хтему. Прискочив жандарм, бере ся до Фасольки, а той коні випустив і жандарма хап! і кричить до невіст: „сюди на загін до мене! Тільки трупами нас відти заберуть, ті тустановецкі кровопійці і волянські надшиванці! Нехай стріляє, нехай пробиває, коли має право, я батнетів не тільки видів“.

„Проше пана пшебіч! проше пшебіч драба!“ горлав Янкель, скривши ся за за шанці громадских голов.

Жандарм глянув гнівно на Янкля, як би хотів повісти: мовчи хоч тепер, колись тільки наварив, і моцював ся з Фасолькою, котрий кількох радних повалив під ноги, а з ним цитолив ся; фехтував івером на всі боки. Пошпотав ся Фасолька на Цуценьку, і упав в борозду. Жандарм вихіснував хвилю, освободив ся з рук медведя-хлопа і тогди все радництво гурмою звалило ся на него. Повязали так мудро ужищами, аж очи кровю набігли, а сьвяточний кожущище з білими пелехами по полю кусниками розніє вітер; геть подерли сю сьвяточну шубу.

Аж як витарабанили Фасольку, як убитого дика в драбинястий Янклів віз, тогди почав рвати ся, ревіти, як розлючений лев. Але дармо силував ся увільнити з вязів, посторонки були кріпкі і грубі. Так повіз єго жандарм до

міста, а жінка побігла з заду, як божевільна, оставивши діти на волю Божу.

Янкель одержав в останнє хату, ґрунт Фасольки і зараз віддав своякови Михльови, щоби собі отворив новий шинок, де начальник і радні повели нового ґазду.

IV.

Хата, подвір'я Стефана Фасольки стали ся місцем великого зборища сільского. На похороні старого не було ані десятої частини сего правовірного мира, котрий тепер ззирава ся, як Янкльового довжника викидали з хати за се, що гроші віддав, але не відобрав вексля. Вся старшина громадска — старша і молодша, з винятком самого віцемаршалка Янкля, робила гніздище, для нового горожанина, бідного Михля. Радники нишпорили по всіх закутинах, пхали пальці в кожду шпару, в комірчині, загаті, на вишці! гляділи, чи не знайде ся чого підозрілого. Як звичайно в таких разях бодай пусто чуже заверже ся. Цуценька поскидав всі бебехи з вишки. Все то не стояло торби січки, крім осмоленого плетінчика з чверткою стокоси, котру на почеканю війт розділив між обох польних ще за давнійшу повинність, як десь вартували за Фасольку в ночі коло корчми. Молода Фасольчиха пігнала за чоловіком до міста, стара нічого не боронила, аж як прийшли перетрясати в хаті струпішїлу скриню, вчинила такий крик, немов її на ріжнях запекли. „Йой та йой, праценько моя“... Попросту стала радним цабанити: „ви злодії, лупії, ви сякі, такі“. Мусіли бабу аж до арешту замкнути разом

з найменшим її внуком і так троха успокоїло ся. Отворили скриню... ге-ге-ге... ласка божя. Знайшла ся і швабска старої ще шлюбна і zarazом смертельна з надчинкою і три товсті рубатки, і якісь портенята перероблені з старого на малого і двоє повісем льну, і дві ладінки прядива, і з півтори міри міховянки, і рубець з гачкурром, і зсилюванець, і ликове путо, а на самім споді в вузлику чотири пупці Фасолькових ідців, котрі мали їх колись самі порозв'язувати, щоби їм виднійше в головах стало.

„Дивіть, куди моя праця обертає ся!“ говорив поважно війт Черпачок. „Все я мовив жінці, що хтось лен бере з під шопи і посуджував Господь знає, кого“.

„То ваш, пане вуйце, бігме-ж то ваш“, мовив Сень Прищипка аж з сіней, хочачи заявити свою присутність, яко заступник радного. „Чия шкода, того й гріх — як то повідають“ і став гикати, сьміяти ся, що він Прищипка також щось мудрого умів сказати.

Розділили майно із скрині. Одно ніби крадене радним за руки, а рубатки і инші подробиці секретарови Голубінці на перехованє і то при чужих сьвідках — Михлю і єго жінці. Чистять радні ліщанку, а Михоль все із заду ходить, двигает мішок, а все що крок ступить і в ухо війтови або секретарови шепне „борше, борше“ то за плечима в мішку щось хлюп! хлюп! так як би вода достоту або горівка.

„Вступи ся жиде, не перешкаджай!“ мовив начальник. „Коли не знавш обридків законних, то жди! Ту так не йде галь-паль, як тобі здає ся; все мусить перевести ся правно після параграфів. Панове! оборіг ще лишає ся і тотя

мерва. Пів драбинчит, більше не буде, як пів драбинчит. Пане Голубінко, много там в таблиці ще податку? “.

„За сей піврік халупне, ґрунтове, шкільне, касїрне... буде всего на десятку“.

„Хто заплатить дачку, того оборіг з пашею“.

Ніхто не хотів брати ся до оборога, лишив ся під Михльовим дозором до часу, поки який купець не знайде ся. Михоль як розпакував мішок, десь в млі ока воскрес на запічку — стола ще не було — цілий шинковий крам, кілька горцева баривка і літрівка араку і бляшанки і келишки, такой сьвіжі, ще назаржавілі, блискучі міри і сьвіжі балабушки. Випили по кілька келишків і душно зробило ся в хаті. Далі на двір всі до одного. Янкель перебраний в новий халат, також прийшов доповнити збору. Не бракувало ні одного заступника самоуправи. Як випили цілу баривку, Янкель взяв на бік віята Черпачка, секретаря Голубінку і більше довірочних радників, обчислив ся з ними ретельно: Хату і ґрунт зліцитовано за 112 реньських і 11 крейцарів, він обіцяв дати 400 реньських, напили нівроку тільки, що кождому остало по пачці тютюну і по келишку на дорогу до себе.

„Я чужого не хочу“, мовив Янкель паним радникам. „Бачите самі, я плачу вам до послїднього шелюга. Чи правда панове? “.

„Правда, правда“ загули всі.

Над заходом сонця стало громадити ся більше хлопців. Одні прийшли до своїх татів, другі з цікавості. Декотрий дістав яко похрестник від нанашка з пів порції, зачинав по-

друлювати товаришів, пянчити ся... Поволи, поволи стали розходити ся, бо Михоль став показувати, котра скілько крейцарів коштує. Лишивсь ще начальник Черпачок, секретар Голубінка і Цуценька. Всі три колисали ся під порогом, якось їм тяжко було іти до дому.

„Зле, зле... що жандарм не пробив на місци голопятника, або не застрілив“, муркотїв Голубінка.

„І я кажу, що не добре“, відповідав вїйт Черпачок. „Як верне з криміналу, буде знов біду коїти“.

„Я знаю, чому той жандарм не пробив Фасольку, або не застрілив“, замітив вїїтів хлопчина, котрий стояв уже від трьох годин і просив тата до дому.

„А чому, чому?“ питає цікаво батько.

„Бо се був чоловік з людским серцем, але наш Цуценька був би его зараз застрілив“.

„А де-ж ти сего научив ся?“

„Недавно казав нам учитель в школі“.

„Іди ти дурний з твоїм учителем“ розсудив начальник і велїв всіх хлопців розігнати, що стали за хатою бавити ся в пнях радних.

Діти розбігли ся, повтікали перед Цуценьковою патерицею. Лишив ся тільки Фасольків найстарший хлопчина, котрому все здавало ся, що леда хвиля вернуть мама, тато, бабуня і дадуть їсти.

„Що ти тут робиш, ти злодійський накорінку, на чужім подвірїю?“ крикнув Цуценька. „Деся вкрав таку офіцирську шапку? Тобі до такої шапки? Дай сюди!“

Здер тягнверета з дїтвака нелїтка тую офіцирску прикрасу, аж волосє на голові захрупостїло, заложив собі на голову і цоволїк ся послїдний за прочою старшиною. Бїдний хлопчина дивив ся за ним, не знав що дїє ся, але сеєя хвиля записала ся памятними багряними буквами в єго серцю, він її до смерти не забуде.

КИТАЙСКА ЯБЛІНКА.

Зібрали ся раз хлопці на прогульку. День весняний був красний, ліс недалеко за селом, побігли до ліса. Гуляли, сьпівали по гущавині так довго, аж поголодніли. Посідали навпослід під високою смерекою, стали заглядати до своїх клунків.

Розв'язав оден з хлопців свій клунок і з великої радості став плескати в долоні. Він знайшов в клунку щось еще більше кромі пирога.

Дивіть ся, — що мені мамуня дала? каже до товаришів. — Китайське яблуко завинула разом з пирогом, а я й не бачив. Яке оно жовте, яке красне...

— Будемо їсти, лише не всі — замітив оден з товаришів.

— Чому не всі? — каже на того хлопчина і розділив яблуко на стілько рівних частий, скілько всіх було. Кождий дістав справді мало що, але й тотя дрібка кождому в роті аж розплила ся.

Поситили хлопці тіло, забрали ся дальше, сьпіваючи. Під старою смерекою лишили ся сліди хлопячого пированя: лупина і зернята китайського яблука.

Одно зерно застрягло глибоко в землю; мабуть котрийсь з хлопців несвідомо придоптав його ногою.

— Пожди, небожатко, воскресу я тебе на пам'ятку хлопчаї прогульки, виростеш ти велике — подумало праведне сонце і стало пригрівати в того місце, де зерно обліпило ся плодородною вохкою землею.

Зерно почуло приятне тепло, стало пічнявити, грубіти, розширяться і згодом вилізло з під землі, перетворило ся в зелену ніжну бростинку. Сонце з того зраділо, стало світити пригрівати ще дужше.

— Примхи віковичного сонця і більше нічого — заскрипотіла стара смерека, споглядаючи в долину на свіжі зелені листки китайської яблінки. — Приманило сюди своїм теплом чуженицю, чи пригадав би хто таке?... Чейже ми не в горячих краях живемо?

Китайська яблінка того не слухала. Она росла в гору, розвивала ся; з незамітної рослини виросла на гошу деревину, замаїла ся зеленими листочками і свою головку звернула до приятного тепленького сонця.

— Нерозвага преждевичного сонця, дійсна нерозвага — шепотіла раз-у-раз смерека. — По-що було тягнути до нас сироту чуженицю? Хиба на того, щоби мучила ся і перед часом згинула.

Китайська яблінка иначе думала: жива, весела, стала розглядати ся довкола, кланятися чемненько всім старим нанашкам — смерекам, скільки рази вітер повіяв.

— Добрий день! добрий день! — закликала она весело одного разу. — Господи не-

бесний, що я ту бачу кругом себе? Де я заблудила? В яким товаристві нахожжу ся?...

В студенім, дівонько, в студенім — відповіла стара смерека.

— В студенім? — питала гожа деревина. — А що-ж то значить „студенім“? Я того слова не розумію.

— То значить, що тобі той ніжненький носик відмерзне.

— А що-ж тото значить „відмерзне“?

— Так, відпаде до хтему; будеш без носа, і голова облізе.

— Господи, сохрани мене від такої прокази! Я тогди стала би дуже погана.

— Погана, чи ладна, ту ні причім: не будеш мала часу приглянути ся своїй красі.

— Алеж бо ви, матусенько, дійсно на мене чогось недобрі... Чим я вас обидила, що ви так гніваєте ся?

Смерека подобріла, розговорила ся:

— Ти мене, дівонько, нічим не обидила, я стара, вікова, з того виросла... Мені тільки жаль дуже, що тебе жде незавидна доля; а на того старого каганця я така розгороїжена, мало жовч в мені не пукне.

— Прошу вас, матусенько, лише не гнівайте ся на мене — благала деревина-чужениця — скажіть мені, кого ви прозиваєте „старим каганцем“?

— А кого-ж більше, як не преждевічне сонце? Оно того лиха накоїло, що ти до нас заблукала ся. Ти мусиш знати, що в нас цілими місяцями нічого більше не видно, лише сніги, леди, оловяні хмари, а студінь така, що старі буки пукають з розпуки, аж лячно слухати. Ти, дівуню, уродила ся на свою недолу: тільки

мучити ся будеш страх! а на чужу муку я дивити ся не можу, бо я дуже мягкого серця і за того лючу ся на сонце.

— То ви думаєте, матусенько, що не зроджу солодких яблочок?

— Яка-ж ти собі вже дїтинка... Де тобі родити в нас солодкі яблока, де?... За кілька місяців кісточки твої струпішіють і полики по тобі не буде.

Китайська ябліночка розплакала ся.

Сонце в часі того розговору боролось з хмарами, бороло, аж їх вітром розігнало і знов освітило лісову простору. В китайській ябліночці стали кружици живійше соки животні; она повеселїла, глянула в гору, любов праведного сонця додала їй нової відваги, збудили в нїй надїю лучшої будучности.

— Ні, любя матусенько, ваша ворожба не здїйснить ся — заговорила знов китайська деревина до своєї сусїди-смереки. — В Бозї надїя, я еще своїх дїточок дїжду ся.

Смерека тим разом мовчала. Она не хотїла з такою недосвідченою малолїткою о важнім дїлі більше говорити.

Настала погода, з кожним днем було теплїше. Китайська ябліночка набирала сили, росла, розвивала ся; свїжа, лискуча зелень подовгастих листків аж мїнила ся і вказувала на кріпке здоровле молодої бростинки, а нїжні продухи аж напїчнявіли були від бильного пахучого соку. Стару смереку одно тїлько не тїшило: листочки китайської яблінки блестїли на свїтлі сонячнім незвичайною прозрачностью, найменшу жилочку можна було замїтити.

— Бачите, матусуню, яка благодать на свїті — заговорила гнучка китайська яблінка,

гойдаючи ся в теплім вітрі. — Надія в Бозі, а все буде добре. Лихо не таке лячне, як ви мені вго змалювали.

— З тобою, дівонько, сто кірців бобу з'їсти і не договорити ся — каже на тото смерека. — Ти нічого вще не бачила, то й нічого не знаєш. Голос смереки був тепер лагіднійший. Подобріла стара на правду і сама повеселіла: она, бачите, радувала ся зелено-свіжими шпильками, новими бростинками і шишками; голову держала гордо і затиала часом тужним голосом тої, що час весняної краси і теплого літа промине незамітно.

Теплий вітрець нарвав дощику, ябліночці така переміна першого дня дуже сподобала ся. Она умила ся гарненько дощевими каплями, наповнила ситною вохкостію свої комірочки, стала віддыхати широко всіми листками.

— Господи святий! Як же то чудово буду виглядати, коли сонічко засьвітить і своїми лучами перемінить мої каплі дощеві на блискучі дияменти — подумала яблінка-чужениця.

Але сонце не показувало ся. Злива безконечна, пріймаюча студінь стали доскуляти, а в додатку сильний вітер розприскував дощевими каплями по всім лісі; все по корчах кулило ся, дрожало, коченіло.

Стара смерека також дужала ся з бурею, гойдала ся з вагом на боки і все споглядала жально в долину на малу китайську яблінку. Нанашка, бачите, не була така лиха, як сусіди о ній говорили.

— Дихавш вще, дівонько? — питала ся она чужениці.

— Ой дихаю, дихаю — застогнало біднятко, скулене при землі. — Тота буря, той дощ,

бодай їх, бодай... Чим ми тих нанашків обидили, що они так на нас лютять ся?

— Нічим, тісонько — повідав смерека і сама ударила низким поклоном, аж заскрипіла перед сильним несподіваним вітром. В нас кожного року в тім часі такий заколот на сьвітї: бурі, студени і морозу не купити... Часом щось подібного до хвиль марцевих нам подобав ся.

— Господи Боже! Така проказа подобав ся... кому?... того може довести чоловіка до крайної розпуки, до скажениці.

— Нас з певністю ні — відповіла гордо смерека. — Ми, бачиш, боремо ся постійно через ціле житє, а така борба кріпить нас, збільшав нашу силу. Ви там на полудни весь вік лише парите ся мов в бани, і не дивниця: в вас иначе сонце грів, а в нас знов иначе.

— Сонїчко любе! сонїчко миле, приходи лише скоренько! — залебедїла китайська яблінка.

— Відай ти єго так борзо не докличеш ся. Піждеш собі немало і діждеш ся вще не такого гаразду.

Страхати тебе не хочу, але я виджу добре, що тобі смерть уже за плечима. Єще найлучше стало би ся, щоби ти відразу залипла, а я на твою муку не дивила ся; тобі й так от нинї-завтра...

— Ні, матусенько, я не загину; моя надїя то золоті яблука, тільки прошу вас, не заводїть так надомною, не пугайте мене тільки смертею. Нехай тільки сонечко покаже ся, а все буде добре.

Смерека на ті слова зашумїла, нїби зайойкнула, і двигнула жально раменами.

В ночи хмари розійшли ся; місяць повновидий і зірочки на небі засіяли, на другий день

в неділю зійшло сонце, озарило всю твар небесну, настало нове радісне житє. День за днем збігав, постійна погода не переминала ся, китайська ябліночка підхапувала ся в гору і маїла свою головку що дня сьвіжими листками; від старої смереки розносив воздух пахучий ладан.

Надійшла раз лісом молода пані, дуже зажурена: на лиці єї можна було замітити велику тревогу. Она сіла собі під смереку і задивила ся в голубе небо. В руках держала від когось лист, а бояла ся єго розпечатати. Рішила ся навпослід: отворила лист і задумала ся. Єї бліде лице покрасніло, она закрила руками очи, щоби здержати рясні сльози. Глянула опісля заплаканими очами в небо, зложила руки мов до молитви і сказала: Надія єще нікого не ущербила.

Китайська ябліночка гляділа здивована: она перший раз стрітила ся з чоловіком. Коли пані віддалила ся, думало собі деревце: Чудесно тоті люди виглядають: волос на голові товенький, мов мої волосники на коріню, а очи такі красні... они мені дуже сподобали ся. А як чудесно ті люди знають говорити?... „Надія єще нікого не ущербила“, говорила тота пані. Красно говорила, істинну правду сказала. Люди все добре знають: Господь Бог їм все оповідає. І я також молю ся до Бога і жию якомсь, хотяй моя висока нанашка раз-у-раз мене ховає. Як же то величаво виглядає, коли тоті люди свої взори піднесуть до неба! Тогди їх очи видають ся єще краснійші.

— Матусуню, смереко! — говорила чужениця дальше. — Я недавно під вашими по-

гами людей бачила. Красні собі на диво, а які добрі?...

— Тааак? — відзивався смерека. — А много-ж, дівонько, бачила? Цілу громаду чи більше?

— Одного чоловіка — каже китайська яблінка, трохи подразнена — але й той був дуже ладний і дуже добрий.

— Коли ти тільки одного бачила, то не маєш чим хвалити ся, і не можеш еще о людях нічого говорити. Впрочім ти їх уже не пізнаєш: от нині-завтра буде тобі амінь...

— Ви, нанашко дуже прикренечкі: все виїжджаєте з тою смертю, а я страх не хочу вмирати.

— Чи оден би то не хотів, а мусить... Пожди, нехай тільки осінь надійде, она з тобою уже поладить ся, гнеть тебе спряче.

Настала й осінь, небо повокло ся хмарами, студений вітер з дощем майже не переставав: то зимно, то холодно, то знов ні одно, ні друге, а сонце мов наумисне не показувало ся. Китайська яблінка мерзла — дриголіла від студени, але все еще надіяла ся...

-- Дихаєш еще дівуню? — спитала згодом нанашка-смерека і з великого жалю аж заскрипотіла над чуженицею.

— Жию ще по Божій воли — запискотіло деревце.

-- Що ти кажеш на тоту непогоду? Чи таки дальше ожидаєш на манну з неба?

— Я надію ся на благодать Божу.

— Як добго гадаєш еще надіяти ся?

— Поки моя надія не здійснить ся.

— Дурна твоя надія, дуже дурна.

— Ні, матусуню, не говоріть, що дурна, благала з плачем чужениця. — Я добре підслухала як люди говорили, що надія ще нікого не ущербила. Люде найлучше все знають: їм сам Господь тоту правду об'явив.

— А що вдієш, як по осені зима наступить? А в зимі лише сніги, леди й морози і більше нічого, кажи, що тоді вдієш?

— Або я знаю?... Я тільки надію ся, що мені Бог допоможе, я ще діжду ся золотих овочів.

Сильний вітер загудів проразливо, нанашка й похрестниця вдарили поклоном, замовкли.

Одного дня рано стала густа, студена мрака спадати в долину, почало на сьвіті провиднювати ся, коло полудня ненадійно степліло, сонце оглянуло ся і озарило весь ліс з вго осіною пестрою красою.

— Чудно й гарно на сьвіті Божім — закликала радісно деревина-зайда. — Аж тепер моя надія здійснить ся, і нанашка перестануть заводити...

Сонце на ті слова тільки незамітно усьміхнуло ся і зігнало смеречину тїнь з китайської яблінки.

— Ти занедужала, дївонько, на велику княгиню — заглаголїла знов смерека. Через тоту надію ти й не знавш, що коло тебе дїє ся, яка опасність висить над твоєю головою. Тобі зелено в голові, а мені аж серце крає ся з горя, коли подумаю про твій сумний кінець.

Надійшли люде, молодий пан з панею весело розмовляли, сьміяли ся. Обов задержали ся коло старої смереки, стали розглядати ся по корчах.

— От під тим самим деревом я читала твій послідний лист — повідає пані. — В дому я не мала відваги лист розпечатати, годі було довідати ся мені, яка нас жде будучність; невидима сила тягла мене тогди в лісну самоту. Але, але, що я бачу? Китайська ябліночка в нашім лісі, посмотри, яка красна — говорила пані і похилила ся над зеленою деревиною.

— Дійсно вона сама — відозвав ся пан. — Чудо — диво... Де она ту взяла ся? Шкода такої деревинки; она в зимі замерзне.

— Возьмемо її до себе на памятку — повідає пані — і посадимо в нашій теплярні на почеснім місци; сама буду її доглядати, а її ріст буде мені пригадувати, як повернуло наше щастє.

— Гадка твоя чудесна — сказав пан і викопав бережно деревину разом з землею так, що ані одного корінчика не нарушив. І пані також помагала панови. Коли викопали китайську яблінку, понесли її обов до себе до теплярні.

Смерека приглядала ся з гори тій роботі. З початку дивувала ся, напоследі сказала:

— Сліпе щастє стрітило бідну заволоку і більше нічого. Славити Господа, що так стало ся: она ту тільки стогнала би, а я того страх! не люблю.

ДРОГОБИЦКИЙ НАЙДА.

Коли би так цісар або міністер перебрав ся за руского мужика, взяв на себе червону камізельку а в руки палицю і перейшов ся в поведілок в торговий день по Дрогобичи коло ратуша, коло криміналу, коло уряду податкового: так зараз пізнав би, хто в тім „королівським престольнім городі“ царює, хто єго за уха крутить і „зецами“ обкладає, хто ним командує. Нехай би такому преображенію цісарському або міністерському випав випадком костур з рук і покотив ся в те місце, де стоїть громада старозаконних підприємців, соймує і нікому з дороги не хоче ся вступити; а зараз посиплють ся обидні слова: „Ти сокирке з Михайлович! Ти червоне камізельке, ти!...“

Навіть такому мужикови, що то єго треба добре протячкою в потилицю шпильнути або кліщами за ніс стиснути, щоби спитав ся „за що колеш?“ або „за що щипавш?“, — навіть такому рабови божому зараз впаде в очи, кому ту від найстаршого до наймолодшого все віддає честь з низькими поклонами, з ким ту після поняття мужицкого не може собі дати ради навіть Той Найсильнійший, що то колись

аж посторонками мусів їх гонити, щоби не робили торговиці-корчми з сьвятині Отця небесного. Навіть такій незамітній, вічно сонливій людині за леда марницю кричать годованці хайдерів: „Ти сокиркє з Михайлевич! Ти паксідне Добуш-розбійник, ти!...“

Навіть самому законодателеви, самому пророкови Мойсєєви, коли би так з'явив ся в мужицкій одязі, а в додатку вивернув віз з сіном коло костела або коло церкви „Сьвятої Трійці“ і став би кликати: „Діти мої вибрані, не хапайте їойове сіно, але купіть собі за гроші!“, так зараз сотки невдоволених закричали би до него: „Ти сокиркє з Михайлевич, ти погане малох, ти!...“

Слова ті в понятю обиднім може обірвати і сам рабін чудотворний з Садагури, коли би так захотіло ся єму подібне чудо показати, як приміром, сховати кучері над ухами за уха і переобразити ся в руского мужика-їоя.

Аж дивно, чому старозаконники так старають ся задержати в мужицкій памяти те, о чім і самі повинні би як найменше згадувати. „Ти сокиркє з Михайлевич!“ не так є обидою для мужика, як більше нагадує, яким то поведенєм ті апостоли культури доводять нашого мужика до крайности, ба й до зьвірства.

* * *

Правдивим іменем я не назву єго. Та що й прийшло би з того? Погане поганим лишить ся і по смерти, а богочестиві громадяни з Михайлевич і так не запишуть єго в грамоту „душ усонших“ уже страха ради, щоби не потерять славу православного чи правовірного христия-

нина. Найлучше назву его тим преславним прозвищем, під яким величав ся свого часу в тутешній околиці.

За „Дрогобицького Найду“ ще нині дива розказують ямарі, дива з очайдушного его життя, і при кожній такій нагоді повтаряють за жидами, а тим самим і его згадують словами: „Ти сокирка з Михайлевич!“

Дрогобицький Найда належав до тих людей, що то їх можна порівнати з паровим китлом, котрого шрубами крутять недосвідчені і неоглядні людці так довго, поки від надмірної пружности пари котел не трісне і не позриває голови тим, що крутили-крутили, аж перекрутили. Найду можна порівнати також з динамітовим магазином, на котрім сідає всїяка нездаль, поки власним тягаром не викличе експльозії і своєї загиби.

Найда Дрогобицький був чоловіком сотвореним на образ і подобіє боже; він мав те, що боре ся з серцем і головою, а називає ся фантазією. А фантазія з темнотою може багато накоїти лиха, коли розбуває в темній голові і потягне за собою сотки темнів та стане рупати ся по свому. На Волянці в Мотя Хуни мав він своє стале пристановище; доказував, броїв багато, приносив своєю фантазією і дотепом хосен арендарови, а кривду братови-мужикови. Чи добре робив чи зле, — над тим не застановляв ся; ему о одно тільки ходило: щоби его добродії були з него задоволені.

Хотяй Найда в цілім Бориславі мав прихильників в старозаконниках, хотяй кожний касір-арендар отвирав ему серед ночі двері своєї гостинниці: всеж таки тягло его раз-у-

раз на Волянку, де свою фантазію порядкував після голови Мотя Хуни.

Найда і Мотьо — то двоє типових людців на всю околицю, два нерозлучені товариші; одного сильні плечі в уряді громадскім, другого злодійський дотеп лучились і допомогали ся дружно.

Одноока Сенька з Унятич, мамка бурмістра Шмілька, брала також діяльну участь в любові обох товаришів і обожала обох.

Діяльність Найди була легка, різнородна, не потребувала ніякої натуги ні фізичної ні душевної.

— Найдуню, нині в шинку нема ніякого відходу — говорив нераз Мотьо Хуна свому товаришеви.

На ті слова Найда забирав ся з корчми, ішов просто на збірне місце робітників коло „Кредитового банку“ або коло комуни, вибирав з новоприбулих кільканацять мужиків в порядній одязі, згодив ся з ними на „шихту“, а потому провадив їх на могорич до Мотя Хуни, щоби, мовляв, кождому мужикови дати, що належить ся, заким забере ся до тяжкої роботи.

— Ви, свату, вино пете чи пиво? — питав Найда своїх жертвенних телців з найбільшою вічливостю.

— Коли ласка, то мені вина — повідає оден.

— Добре! дайте, Мотю, тому сватови вина літру, але того доброго.

— А ви, нанашку, що волите: пиво чи гарак?

— Я уже волю пиво.

— Добре! нехай буде пиво... Мотю, тому татусеві в новім сіраці літру пива.

— Я волю гарак, бо на горівку присягав — толкує третій.

— Дайте тому сватові в насових чоботях пів кварта гараку; нехай здоровий хоть раз напе ся, коли на горівку присяг.

— Я уже волю горівку — мовить четвертий.

— Добре! дайте, Мотю, тому горівки, але такої, щоби аж око побіліло; я також з ними напою ся.

Запивають мужики, котрий що любить; напиває і Найда, в товаристві забавляє ся і все допрошує: „Кажіть собі жидови дати закуску, москалів, селедців“. А мужики кажуть, заїдають смачно без принуки, мов на комахни або на празнику.

— Не жалуйте собі, люди — кричить Найда: — хто випив, нехай велить собі ще дати, а потому до роботи.

— Та чому не пити, чому не їсти, коли дурничка графила ся — думають мужики: — дурний дає, а розумний бере.

Наїв, напив ся Найда і улетучив ся. Вийшов собі на двір незамітно, ніхто не бачив, коли. — Коли той „бештефрант“ пішов, то й ми собі забираймо ся за ним, щоби жид не чіпав ся — кажуть собі мужики потиху на ухо і нуже оден за другим гусаком сунуть в двері.

Мотьо Хуна хап першого за ковнір і говорить!

— Гооов! щож-ж то ви, панове, до мене на здекуцію прийшли? То ви не гадаєте за то-то платити, що ви ту напили і наїли. Ви думаєте, що ту напої іду на гостинци змітають?

— А по якому-ж се? — питають себе мужики здивовані.

— Та я вас питаю: по якому се?

— То ми маємо за все платити? А той чоловік, чи касір, що нас сюди привів? Таже се він все казав, то нехай платить...

— Котрий казав? — питає ся Мотьо і держить двері за клямку: — Покажіть котрий? Нехай зі мною порахує ся.

Глядають мужики, роззирають ся по ку-тах; таки нема того, що їх сюди привів.

— Та нехай шинкар сам глядає, а нас се нічого не обходить — каже оден з відважніш-ших, що найменше був причасним до тої дур-нички.

— А ти, мудрагелю! Звідки такого розуму набрав ся? — кричить жид: — чи не з Дзвиняча ти таку мудрість привіз? Ти король Гоцул, ти Гоцул король, ти!... Знимай той широкий ремінь, знимай, або плати за дві літри вина! Я тебе зараз научу, тільки нехай жан-дари прийдуть!...

Пождіть, арендарю, не гнівайте ся! — починають просити мужики: — Ми ще годні тото заплатити, що ми випили і з'їли.

Легко повісти „заплатимо“... Самі попри-ходили ізза Турки, зпід Сянока, з Косова; кож-дий прийшов сюди глядати за крайцаром; а ту єму на самім вступі велять „плати або давай застав“. А є за що платити: десь і недовго тото тревало, а тільки наїло ся, напило, що сум чоловіка огортає. А ту ще загорнув кож-дий, що мав найліпшого дома, бо думав собі: „Як тя видять, так тя пишуть“; ліпше одягнеш ся, то скорше хтонебудь возьме на роботу.

Розважили мужики, познимали опанчі, кожухи, бесаги, полишали в Мотя Хуни в застав та пішли на роботу; полізли в яму відробляти „дурничку“, яка дістала ся їм з ласки Найди. Заплатили всі добре і нікому нічого не сказали о тій обрадованній.

Оттак провадив Найда з Мотьом Хуною золоті інтереси. Сотки мужиків платили кожного тижня „фрицівку“. Хоть неодного остерігали, щоби не йшов, то нічого не помогло: руска жилава натура не хоче хіснувати з досвіду других; вона мусить власною шкірою заплатити кожду науку, а часом заплатить і головою.

„Не йди за Найдою, бо буде з тобою лихо; потахнеш десь в ямі, заморочиш ся“, шептали неодному на ухо, а він таки пішов.

Найда мав ще одну поплатну неоподатковану „професію“; він доставляв підприємцям дешевої робучої сили, заганяв ліпших, спосібніших мужиків на роботу там, де бажав Мотьо Хуна. Способи були на се всілякі, а поміж иншими і той, що Найда забирав двадцять, трицять мужиків, давав кождому по шустці завдатку і заставляв їх розвалити яку кошару.

— В мене все іде на „акорд“: розберете тоті шопи, повнесите он-там до потока, то дістанете зараз десятку і горівки, скільки котрий схоче — говорив Найда і відходив.

„Та що то таке в нас розбирати!“ думали мужики: „Се в мить зробить ся“.

Розбирають мужики кошару. Звалили, розтрясли дах, носять до закону; розбирають стіни і розчисляють на двадцятьох десятку: буде кождому по пять шусток; оттакий заробок, щоби съвятив ся!

Уже з кошари тільки стовпи, підвалини і підлога; уже незадовго кінець роботи: аж ту Мотьо Хуна з цілим гуртом старозаконників, поліцаїв, і жандари в додатку, обступили довкола мужиків. Всі питають:

— Та що ви за розбій зробили? На що ви розвалили чужий будинок?

— Таже нам казали тото валити за десятку! Дайте нам ще, то ми й три такі розвалимо.

— Хто вам казав се робити?

— Як то хто?... Чоловік, не біда, — дух святий при нас хрещених!

— То покажіть того хрещеного; а ні, то буде круто з вами.

Не знайшли мужики Найди, не знайшли й свідителя на своє оправдане. Пішли до арешту, а звідам відробляти кару за напад. Щоби поспекати ся клопоту, мусіли і кошару поставити і по кілька неділь властителям відробляти; а того, що їм такого горячого сала наляв за обшивку, десь вирвало, — щез мов камфора.

Подібними штуками своєї фантазії проживав Дрогобицький Найда довгі літа весело, безжурно, присьпівуючи. Дивна, справді дивна одна річ: скільки разів з'явив ся Найда поміж мужиками, щоби вибрати нові жертви зпоміж них для Мотьового хісна; скільки разів притворив ся святим і казав: „Я вам брат; мене слухайте; а хто против вас, нехай ладить збанок на кров а мішок на кости“: завсігди знаходив собі прихильників своїми лестними словами.

З Найдю покривдженому мужикови зачинати борбу — значило : поривати ся з мотикою на сонце.

Найді було свобідно першому лучшому кости поломити, голову провалити; єму ніколи нічого не стало ся, він все умів поховати кінці у воду.

Літа минали, Найда проживав в гараздї, уникав рук мстивих, хоть неоден засїдав в ночи на него. Замість Найдю забили нераз такого бідака, що вертаючи до дому до дїтий, винен був тільки Богу душу, а урядови податковому тих кілька реньських, що гарував на них тяжко через кілька недїль.

Наглі зміни бориславского суєтливого життя пхали Найдю і єго товариша Мотю Хуну наперед; кождий з них чув ся щораз більшим паном своєї волі. Все ішло в обох прискореним кроком; всі їх бажаня здійснювали ся, мов чародійною силою.

Аж стали Німці в Бориславі заводити свої порядки. Вони закупили від жидів багато мужицкої землі, почали жидівські садиби перебудувати на палати, почали стазити доми для робітників; а замість соток шинків касїрних станула одна великаньска гостинниця з вежою і з годинником для урядників фабричних; словом: азійські порядки стали приборати, як мовляли навіть самі старозаконні, від європейської культури.

Глядить Найда на тоту гостинницю і сам не знає, що робити: чи капелюх перед нею знимати, чи класти під ню тоті динамітові патрони, що має їх повно і в кишнях і за пазухою, та висадити у воздух. Не міг ні сяк ні так рішити ся; пішов до свого товариша Мотю

Хуни посовітувати ся. Тут по довгій нараді прийшли до того переконання, що нові порядки німецькі, рух парових машин, то для них обох неминуча загибля.

Борба на житє і смерть. Хто з ким? Найда і Мотьо Хуна з „Прусаками“. За що? За того, що Німці привезли з собою для обох недолю.

Борбу розпочато хитро: одної ночі запросив Найда Мазурів до Мотя на „дурничку“, велїв їм дати вина, меду, а потому сам утік з корчми. Мазури випили, що Найда казав дати, але не заплатили; а в додатку витовкли шкло, погаратали шинок і самого Мотя Хуну мали потурбувати.

Мотьови було се й на руку, що Мазури полупали шинок: він післав Найду і Сеньку до рабів і старшини старозаконної з оповіщенням, що робітники Прусаки обезчестили в Мотя Хуни богомільню і споганили страшним способом „святую тойру“.

Вість та мов блискавка розійшла ся та обурила всіх вірних синів Єгови до крайности. В мить зібрали ся тисячі защитників „св. тойри“ і стали бомбардувати камінем робітничі фабричні доми. „Гуррра!“ та й „Гуррра!“ розлягав ся пекольний крик по цілій околиці. Пять тисяч старозаконників против кільканацять новозаконників — то страх нерівномірні сили противників: майже кількасот на одного! Від пятої години рано до семої в вечер летіло каміне градом на „Прусаків тоїв“; кільканацять робітників окаменовано під стосами каміня; доми робітничі німецькі знищено до нащадку; оден божевільний жид дістав від жандара кульку в черево. Найді нічого не стало ся, хо-

тяй через цілий час стояв на чолі тої кількатисячної армії і перший кидав камінем на своїх. Він сидів пізнійше кілька місяців в Самборі разом з Сенькою під „млином“, але головного проводиря тої страшної звірської бучі ні він ні Сенька не видали: Мотьо Хуна вийшов чистий.

Скінчив ся процес, Найда вийшов з криміналу: та що-ж з того, коли его звізда стала меркнути. Він обіцював собі дуже багато з того покаяня, яке відбув в вязниці як захитник „св. тойри“ і свого товариша Мотя; а тимчасом якось не йшло по его мысли. Куди поступив, не вело ся.

Замітив Найда, що его товариш Мотьо Хуна щось низько кланяє ся Німцям і веде з ними якісь „гешефти“; то щось недоброго! Довідує ся дальше, що жид спродав Німцям свої ями, дучки, закопи, кошари; навіть свою корчму з богомільнею сиродав. Найда думав з початку, що жид жартує; але то не були жарти. Одного дня добив Мотьо торгу з Німцями за сто кількадесять тисяч; ще тільки „Судний день“ мав пересьвяткувати, а потому перенести ся до Львова.

Помітив те все Найда. Став він Мотьови докоряти за его невдячність і несловність; став пригадувати ему, чого то він не обіцював всего, коли Найда сидів в криміналі; а Мотьо каже:

— Що було, Найдо, то минуло ся: тепер треба покутувати за давні гріхи і на Бога памятати.

Послідні слова, що шершені, пожалили Найду; він усміхнув ся й каже:

— Відколи ти, Мотю, став таким побожним? Відколи ти знаєш, що є Бог на світі? Ти з жінкою инакше говорив тоді, коли я сидів в криміналі і мав свідчити в суді, що тебе не було дома, як Мазурів били на Волянці.

Мотьо не слухав того. Він наклав на себе сабашову плахту новісеньку, став голосно молити ся в куті і завзято колисати ся на боки.

Найда аж зуби затискав зо злости. Він не міг знести тої облудної побожності, не міг дивити ся на Мотю і его жінку; він утік з корчми на місто. Став тиняти ся по улицах. Біда! Напаستують малі жидики, мечуть в него болотом; а поліцаї сьміють ся. Того перше не бувало. Тісно Найді на світі. Ще й жандар постійно за ним волочить ся; давнійше утікав жандар перед Найдю, а тепер наступає ему заєдно на п'яти, лазить за ним назирцем. Вернув Найда назад до Мотю Хуни й каже:

— Мотьку, поговоримо на розум: ти спродав все швабам і забирал ся до Львова панувати.

— Або що в тім злого? — питає Мотьо.

— Злого для тебе нічого... Але, бачиш, в тебе позавтра „Судний день“, ти задумав, як я уважаю, перед Богом всі гріхи відплакати. Дай же й мені кілька реньських, нехай висповідую ся перед тими поліцаями і тими жандарами, що їх хтось на мене зачвав; я уже й домірковую ся, хто то...

— Ти хочеш від мене розбоєм гроший?

— Ні, не розбоєм, тільки тимчасом прошу о шість реньських, бо мені з тих тисячів, що ти возьмеш, також щось належить ся: тільки літ тобі достарчав поплатних гостей; тільки зако-

пів, ям разом з кошарами тобі придбав; без мене ти нині не мав би й добрих патинків; я в додатку відсидів за тебе в криміналі; я тебе відорвав з під шибениці!

— Слухай, Найдо, ти дуже хорий!... Ти мусиш іти до шпиталю, до Львова, там де вариятів держать. Тобі щось в голові помішало ся, я тебе не розумію.

— Коли не розумієш, то я тобі буду ще раз на розум говорити: даш мені зараз шість реньських, але зараз? — каже Найда і взяв Мотя Хуну за барки та став ним жартом телепати, як бувало давнійше, коли товаришували.

Розгнівав ся Мотьо Хуна на таку сьмілвість, вдарив Найду поза вуха і став виганяти з корчми.

Найда не дав ся; стоїть кріпко на ногах та сьміє ся.

Не міг Мотьо Хуна спромочи Найду, аж підступом з жінкою і Сенькою витрутили его на двір і замкнули двері, а капелюх викинули скрізь вікно в болото.

— Гурра! — закричала товпа дїтвори жидівської, побачивши Найду в болоті.

— Спічни собі троха, спічни! — кричали до него поліцаї.

Найда встав з болота, але капелюха не піднімав. В голові ему помішало ся. Він знаходив ся в такому стані, як той попечений або попарений на цілім тілі, що не може розрізнити, в котрім місци більший біль, а здавсь ему, що всюди найбільший

В Найді стала кипіти кров не на жарти. Він розглядав ся довкола за якою душею, щоби знайти відряду; але надармо. Довкола глум-

лива товпа жиденят, поліцаї, жандари, і більш нікого. Се его кинуло ще в більший відчай. Він лишив капелюх в болоті, пустив ся простоволосий прискореним кроком... де? Він сам не знав, куди біг; тисячі ям, закопів, перескакував і не упав, не запропастив ся, лише біг та й біг, аж одіж на нім ціла змокла від поту.

Яким чудом-дивом воскрес в своїм селі, в Михайлевичах?... Що его загнало до тої хатини, під тоту нужденну чорну стріху, де перед кількадесятьма літамн повитав сей сьвіт? Хто его знає! З поміж всего, що замітив в хаті, найбільше впала ему в очи сокира. Він її виймив ізза лави, стрібував, чи остра, і рівнодушно запхав собі її за ремінь та вийшов з хати. Холод, з яким повитала его рідня, не позволяв ему засиджувати ся на місци. Довго блукав по селі, денед приставав, глядів по загородах, і мимовольно тяжкий віддих добував ся з его грудий. Не знайшов кута, не знайшов милосерного християнского сердца. Ще справив ся був до церкві, коли ненадійно стрів ся з одним знакомим.

— Завези мене до Тустанович на Волянку!

— А що даш?

Згодили ся; поїхали.

Через дорогу Найда часто оглядав ся на своє село; все здавало ся ему, що хтось покаже ся ще, що якась душа щаслива кивне на него рукою і заверне з дороги. Ніхто не показував ся. Раз тільки при блідім сьвітлі місяця привиділось ему... що? Хрест на церкві. Найдою аж потрясло: сей привид пригадав ему все, що Мотьо Хуна говорив ему о тім хресті богохульного, о тім Назарейскім, що поніс не-

повинну смерть за весь мир чоловічий. Він більше не міг оглядати ся поза себе.

В саму північ станув віз перед шинком Мотя Хуни. Кількадесять машин затрубіло ріжними голосами, мов тисячі підземних духів випринуло на сьвіт, стало вигравати дванадцятую годину, оповіщати сьвітови переміну. По кошаках гуділо жите: сьпіванки побожні і богохульні, жартобливі і тужні, любовні і войскові, — словом: хороше з поганим зроджувало таку суміш, з котрої Найда крім пекольного клекоту нічого більше не міг своїм вухом підхопити.

В Мотя Хуни спали всі твердо, тільки при шинку блимала прикручена лампа, а Сенька оперла голову о стіну та дрімала на лавці.

Найда приближив ся д вікнови і зачукав легко в шибу.

Сенька зірвала ся, вхопила лампу і пішла отворити; вона пізнала зараз, хто то чукав, мабуть ждала на него. Їй жаль було пізнійше, що вона помагала жидам витручувати свою віру за двері.

— То ти? — спитала в сїнях, відмикаючи засув.

— Я; отвори борше! — мрукнув Найда з надвору.

Сенька отворила двері, впустила Найду до сїний та дивить ся, жде привитаня.

Найда відобрав від Сеньки одною рукою лампу, другою сягнув за ремінь по сокиру, вгатив невісту тільки оден раз і Сенька упала Найді під ноги. Ні стуку ні крику. Душогуб

і не задержував ся коло трупа; він пішов прямо до ванкира, де спав Мотьо з родиною, і тут почав свою звірку мести, яку не в силі ні найбуйнійша фантазія зобразити собі ні найтвердша рука описати. Найда рубав по куснику то одно то друге і розмітував по кутах. Заїлість, шальга і люта месьть засліпили єго так, що навіть не бачив п'ятнадцятилітної жидівочки, що сиділа перелякана в куті за ліжком і гляділа на страшну смерть своїх родичів. Він не бачив її, хочай глядів за нею по всіх кутах.

Мужик, що привів Найду, як побачив скрізь вікно таку різню, вирік ся і заплати та утік з кіньми.

Найда до самого рана любував ся жертвами свої кровожадности і все глядав по кутах за дівчатем і знов починав рубати трупів; єго гнівало, що не міг її знайти. Над раном віддав ся добровільно жандармам в руки.

Випадок той наробив був в цілім місті великого страху. Всі були певні, що на Судний день будуть мужики-робітники так само з другими робити, як зробив Найда з Мотьом Хуною, Хунихною і Сенькою. І радники міські побояли ся не на жарти; як давніше вивиспали Найду і осіняли єго своїм всемогучим покровом, так тепер кидали на него проклони. По всіх улицах ходило в ночі по двадцять кілька сторожів під командою місцевої поліції та пильнували переважно домів радницьких.

Найда погіб з руки ката. Єго полідні слова були:

„Мені одного жаль: чому я не ждав Судного дня і не пішов з сокирою до біжниць!“

Погиб Дрогобицкий Найда через те, що
рушив ся оден однісенький раз на свою руку.

Погиб Найда, а по нїм зістала ся лише
помовка „ти сокиркє з Михайлович!“

БЕЗКОНЕЧНИЙ ШВІНДЕЛЬ.

Тяжко двигав Борух мішок соли, що її виварив сам під боком шандарів і ревізорів, — з великим страхом і трепетом виварив. Прикро жидови перекрадати ся манівцями, алеж годі инакше: ніч погідна, місяць на повні сьвітить як в день, ще й вго предовжезна пейсата тїнь ему поглумлює ся.

Борух справді відважний і хитрий. Він не боїть ся ревізорів, бо знає, де вони сеї ночі за ним патрулюють. Він не боїть ся опришків, бо знає, що вони не так по лісах і дебрах криють ся, а по великих містах веселять ся, гуляють. Не боїть ся Борух зради мужицкої ані напасти начальства громадского, бо то він для них черпав крадьком по ямах сировицю і виварював з неї сіль, щоби передовсім вїйт та радники мали чим посолити непідбиту капусту. Перша вїйтиха возьме з десять літрів, а за її прикладом і другі розхапають що манну Божу з неба. Та й чому не мають купувати, коли така дешева? Чому не користати з дурнички? Горнець півтора шістки! Три рази дешевша від жупної, а видатнійша, солонійша!

Але чого він, той Борух, нараз так боязко оглядає ся на свою тїнь, що згорблена показує

єму то на деревах то на корчах і пейси єго і мішок з солею та ще й фляшку в кишени? Ой, має він кромі ревізорів єще інших тяжких а хитрих ворогів! Він як раз має тепер переходити поїд вікна Микити Сиренького, що на-рабляє в арендаря Сруля; а Сруль на Боруха має храп не від нині. Як Микита побачить єго в таку пізну пору на своїм перелазі, побігне сказати Срулеви: так пропала і сіль і горівка і весь пачкарський крам! Та мало ще того: будуть в роботі і пейси і облїзла струглювата голова, та ще й до криміналу запхають. Сруль в торговельних справах безпощадний і немилосерний для тих, що єму лізуть в дорогу.

Йде Борух, підкрадає ся до Микитової ліпанки, надслухує. Кури піють, а той чорний дячишин тоненьким голосом виводить над усіх, цілій громаді оповіщує справедливу північ. Борух знає того чорного когута, уже нераз хотів єго за сіль виміняти; але дячиха не хоче, бо когутик піє на ціле село і завсїгди в справедливу північ.

Голосить дячишин когут північ, помагають єму і другі когути; а Борух слухає, числить їх по голосі, аж забув о страху. Прийшов під перелаз Микити Сиренького і відразу присїв на мішок; скулив ся у трое за плотом, задубів. Дивить ся жид, а Микита викопав за хатою грїб, витягнув із загати щось нїби домовину з трупом, всадив до ями, закопує. Тихонько коло діла заходить ся, навіть не застогне, навіть не відсапне.

— Який страшний розбійник той Микита Сиренький — думає Борух і сидить за плотом, трясє ся мов в лихорадці. — Що він таке за-гребав? Нї поліцаїв нї шандарів нема! Кого

він зарівав? Нікого иншого, лише подорожного якогось, бо тільки в него подорожні переночовують, а більше у нікого. Видно що й на селі душегуби еще не перевели ся... А як то він мудрено тото закопує!... Землю придоптав, сьмітем з під стріхи притряє і на тото терне мече, без кінця мече; а все оглядає ся в тоту сторону к Борухови і сокири з рук не випускає.

Стрепенув ся Борух, побачивши сокиру в руках Микити Сиренького; стало ним підмітувати на тім мішку з солею не на гаразд. Як тільки замітить душегуб Боруха за плотом, поти й носив дешеvu сіль пачкарску! Раз обухом в голову пальне, і по всему.

Запхав Борух носом в пліт, дриголіть на тім мішку, пари з себе жахає ся пустити; а ту якась мара лоскоче в гортанці, дихнути не дає свобідно, хоче ся кашляти на смерть... Дусить ся Борух, дусить; не видержав, закашляв з початку носом, а далі ротом...

— Ого! — вимовив Микита Сиренький, наче єго що під серцем кольнуло; прискочив з сокирою до птота, глянув за пліт і визьвірив ся здивований на жида.

— Ой вай мір!... гевалт! — скричав Борух в одчаю і скрив ся за мішок.

— Тихо, запливистий Юдо, не кричи! Як дітища мені побудиш в хаті, то покаяне з тобою зроблю — остерігав Микита жида. — Що тобі таке стало ся? Повідай, але по тиху...

— Беріть сіль, беріть горівку, лише жите даруйте!

Борух став приходити до себе. З початку давав Микиті і сіль і горівку контрабантову, а навпослед ціле нічо, коли переконав ся, що єго житю не грозить ніяка небезпечність.

— Я собі так тільки жартував! — говорив Борух до Микити: — я знаю, який ви добрий чоловік, і за того дам вам літру соли за дармо.

— Не хочу — каже Микита: — Корови другої не маю, а в ліп'янці ще хочу сидіти. Загири ся з твоею солею і з таким зарібком.

— Я вас не намовляю, лише не говоріть о тім Срулеви! Не згадуйте нічого, прошу вас; ви знаєте, який він на мене...

— Я у ваші жидівські штуки не мішаю ся! Але як ти писнеш одним словом о тім, щось ту бачив, то тям собі!...

— Що я бачив, що?... Я закашляв під плотом, а ви вибігли з хати... бігме, що я нічого не бачив!

Закляв ся Борух, що не повість нікому о Микитовій тайні, а Микита приобіцяв не згадувати перед Срулем о пачкарській соли і горівці. І так оба розстали ся.

Ще довго Микита затирав сліди недавно заметаного гробовища, ще раз поглядав довкола хати; потому пішов аж над потік, бо здавало ся ему, що якась ганьба під берегом сапіла. Але не замітив нічого, перехрестив ся, — видно, таки ему щось причуло ся.

Ні, ему не причуло ся: ледво Сиренький примкнув за собою сінні двері, а з під берега вилізли оба нічні сторожі, вічні каліки, глухий Кирило і здрячий Спиридко, і стали оба зтирати руки з радости. Треба знати, що оба служителі громадські від кількох місяців не могли знайти такого місця, щоби вигідно проспати ся в ночі. Шандар напосів ся на обох, не давав їм дихати на сьвітї: раз застав обох на печі в Кирила, другий раз в загатї Спиридка і гро-

зив їм, що вїйт прожене їх зо служби. Вони по правді великого хісна не мали з тої служби; але все таки ходило їм о гонор та стали лучше пильнувати ся. Тої ночі надїяли ся знов шан-дара; отже пішли собі аж під потік за хату Микити Сиренького, ту собі полягали і мимовільно стали ся свідками стрічи Сиренького з Борухом.

Ішли тепер з вагом та нараджували ся — Кирило й Спиридко. До кого йти перше: до вїйта чи до Боруха? Пачкарска горівка і сіль зневолили їх іти слїдом за Борухом. На сїннім порозї заскочили жида, влїзли за ним до хати і випили по дві бляшанки якоїсь горичи; таки напотемки випили, аж позакашлювали ся. Такої пекучої горівки еше в житю своїм не пили; оплатила ся митруга. Закуси не було, за тото дістали оба сторожі нічні по літрі дешевої соли і прирекли мовчати як в гробі. Хабар сховали під дзвіницею, а самі пішли до вїйта похвалити ся, як то вони громади пильнують. Замітили однакож, що шандар спить на тоці; уже не будили нікого, а полягали собі на соломі під стодолю і так хропіли разом з шандаром.

* * *

Зладив ся Микита Сиренький ще досєвіта на роботу. Утїкає в сьвіт, хоче лишити свою челядку в бетегах спячу. Уже все має на собі і хрестом сьвятим огрядив ся на дорогу. Пустиив ся д порогови, слухає: на дворі гамір ніби колядників різдвяних і в сїнях також. До хати стали входити гусаком благовістителі в поважнім настрою: начальник, асесорі, „оґльондач бидла“, ревізорі усопших, радники, присяжні,

нічні сторожі; а на чолі того всего Сруль аєндар з шандаром. Ніхто не сказав „добрий день“. Всі ізза горяча взяли ся до діла: здоїмили з Микити торбу, перетрясли; знайшли в ній камінь до коси, кусень пильника, кусень бритви з коси і щітку протерту до біленья хати. Розперізали Микиту: випала черепанька з коротким цибухом і кусень шматини, а в тій шматині було ще троха тютюну завиненого папером з „пачки“.

Сиренького жінка схопила ся перша з постелі, розпочала в кочержнику свою звичайну ранішню роботу; стала співати сухим кашлем, аж зайшла ся.

— Теплої води... хоть троха теплої води... бо згину — стогнала невіста; але на тото попечителі не вважали.

Діти також стали коріцмати ся, вилазити з бетегів, гляділи здивовані на громадску старшину і на шандара з багнетом і ланцухами. Найстарша дівка Сиренького утекла з постелі за комин, соромила ся сьвітити наготою, бо в рубатчині руб руба не держав ся.

Присяжний перший помітив тото і показав другим; а „оґльондач бидла“ штуркнув паличкою — так з ласкою — дівку за комином і сказав рівнодушно:

— Не встидай ся, не встидай!... Злази сюди до нас, ти нам також потрібна.

Перетрясли хату, комору, загату, перешпали всі кути; не знайшли кромі висше згаданого Микитового „матеркляша“ більше нічого. Ні, неправду кажу: „оґльондач бидла“ знайшов під запічком коробку, а в коробці грудку смоли, шило і троха свинської щетини.

— Признай ся! — каже начальник до Микити: — Говори нам всім, щось закопав сеї ночі за хатою?

Микита Сиренький змішав ся. Він глянув на жінку, на діти переляканим взором. Постановив] собі нічого не оповідати; але бренкіт ланцухів шандареских наказував инакше. Він нахилив ся до Срулька і щось ему шепнув до уха. Срулько знов нахилив ся до начальника, став щось шептати. Настала важна хвиля; кождий розцікавив ся, кождий був переконаний, що діло має ся з страшним очайдушником.

— Ні, тото не правда! — сказав вїт посеред загальної тишини: — То не може бути! Він бреше.

Сиренький на ті слова зложив з пальців хрест, поцілував і щиро закликав ся:

— Щоби мене — каже — той покарав тяжко, коли вам правди не говорю; я в моїм житю ще ніколи не збрехав.

— Зараз покаже ся... Ту мусять пан фірер видіти — толкував вїт — треба відкопати.

— Не робіть того, пане начальнику; не губіть мене, панове радні! Я уже не можу по божім сьвіті ходити. Як вам кажу, що тото, то тото; повірте моїм словам, моїй присязі!

Став Сруль також троха обставати за Сиреньким, за своїм робітником; але більшість перемогла, ухвалила, щоби наочно переконати ся. Всі удали ся на місце злочину. Відметали терне, забрало ся аж трох з рискалями, копають землю що-раз глубше... Добули паку, витягнули з ями, розбили верхні дошки... єсть правда Микити Серенького, не збрехав! Єсть півтора кірчика бульби, що Сиренький закопав в ночі, щоби діти не знали і не витягали по

одній так, як тамтого року, що тільки пустий копець лишив ся. Думали радники конечно щось більше знайти, та не удало ся. Висипали бульбу з паки коло гною та дали дітям нагоду до великої утіхи.

— Бульба! бульба! — скричали малі жеребці Сиренького. Стали хапати, кожде собі то за пазуху то в подолок, що саранча голодна присіла до того дробу.

Микита Сиренький знать не міг з горя удержати ся на ногах, бо присів на купяку гною. Не зважав на гурт сьвітлої комісні, лише глядів, мов страдальний Йов, на свою жінку і молив її взором, щоби ему так не цабанила при дітях.

— Ти бездушнику! — говорила ему з плачем розжалена невіста: — Де в тебе совість?... І того от при грудях з мене душу цмоком тягне... Не лучше було мене закопати, щоби я уже не мучила ся, не гляділа на їх муку!...

Микита тихомрив жінку, що так зле не думав; попечителі слухали, часом притакували.

— Жінко, опамятай ся! — благав він: — Що ти говориш?... Не пори, не ріж мене без ножа!... Я їм також отець і тобі чоловік... Я для вас закопав... Пригадай собі, кілька днів тої весни відробив Срулеви за корець дробу, кілька ти відробила?...

— Мамуню, мамуню, дивіть ся!... Удавив ся, удавив! — кричали діти, показуючи на найменшого дволітного громадянина, що вхопив сиру бульбу і нею задавив ся.

Невіста вхопила дитину на руки, витягнула насилу кусник бульби малому з рученяти, наставила ему суху грудь, щоби втихомирити. Дітвак очевидно знав, що там в тій груді не

знайде для себе ніякої поживи, та напирив ся на землю до сирої бульби.

— Тихо, малий крикливий правиборче, тихо! — остерігав присяжний: — Не тикай бульби, бо тобі в голоднім черевці багнетом дірочку виверчу і ще в ланцухи закую.

Шандар усьміхнув ся, запалив папіроску, виніс ся перший з начальником, а за ними посунули з вагом радники, проклинаючи в душі неудалу комісію. Лишив ся тільки при Микиті арендар Сруль та дивив ся, як малі ховшні Сиренького тасили бараболю до хати.

Микита сидів все ще на гною мов без життя; Сруля арендаря перед собою не бачив.

— Слухайте, Микито! — заговорив жид: — Чому ви не хотіли панам законтрактувати свої нивки під верчене, чому! Я вам добре радив, а ви не хотіли. Нужда сего року така велика! Бідні мужики, навіть кметі, вирікають ся свої рилі; спродали би за щонебудь, щоби тільки хто хотів купувати.

Микита мовчав. Він дивив ся, як послідну бульбу діти несли до хати; дивив ся на незаметане гробовище.

— Який ви отець своїм дітям?... Бульбу закопали, челядь ваша з голоду гине — говорив Сруль і положив свою руку на голову Сиренького.

Діти в тій хвили скричали весело в хаті; тров вибігло на двір.

— Татуню, татуню! Васильцьо уже третю бульбу схрупавав...

Микита потряс головою, скинув з неї Срулькову руку і сказав:

— Знаєш, Срульку, нехай буде уже так, як ти радиш: я законтрактую.

— Але кому? — питав жид: — Тепер ваш кусень уже за малий до контрактованя. Пани нафтярі знайшли собі дешевих контрактників; аж просять ся, щоби купувати. Вчора приїздив піп з Перегінска до нашого директора і розповідав, що в него громадских ґрунтів толоки гук до законтрактованя.

— Та я тобі, Срульку, продам, а ти уже собі якось порадиш.

— Я також немудрий до такого ґешефту. Я на тім не розумію ся добре; а гроший тільки не маю, щоби самому до верчення забирати ся.

— А що-ж би ти дав за мою нивку, під чотири кірці висїву?

— Чотири кірці висїву, то правда... На добрий рік як справите, то зберете того, що посїєте; але сего року з неї не маєте нічого. Я вам обіцяю за кожду вежу, що займе тільки місця як ваше обійсте, пятьдесять реньських; при підписаню контракту дам также пятьдесятку і вісім процент доходу з кипячки.

Розпочав ся торг на правду. Сиренький не міг поняти, як той процент виглядає, чи з руками чи з ногами, чи з полумацьком чи з кватиркою. Сруль знов не умів витолкувати; і стало на тім, що замість вісім процент приобіцяв жид Сиренькому при підписаню контракту круглу сотку, а від кожної вежі пятьдесятку.

Дивна пригода з закопаною бульбою дала инший оборот житю Сиренького. Ще того самого дня, замість іти на роботу, поїхав Микита з Срульком до нотаря контракувати свою нивку, свою батьківщину, що нею так дорожив і майже кілька літ опирав ся покусі, тій грошевій мамоні.

— Сотка кругла зараз, пятьдесятка пізнійше від кожної вежі, на двадцятьпять літ; а потому все Сиренького Микити: і ґрунт і всі машини, будинки, коли Сруль в місяць пізнійше по минулим речинци всего не забере. — Так було написано в тім контракті нотаревім і так перечитали Сиренькому при сьвідках.

Микита згодив ся радо на ті услівя, взяв за перо, — значило, підписав ся, і дістав за того круглу сотку.

З такою сумою грошій ще Микита ніколи не носив ся; треба було щось зробити. Не видав він грошій справді на горівку, бо до неї з роду не мав потягу, лише купив кілька кірців бульби, купив капусти для челядки, і коровиця і поросятко відозвало ся коло хати, — а все в тої сотки. Постарав ся о огортку для дітей, о вибиванку для відданиці найстаршої; сотка розминула ся не на дурницю. В хаті Сиренького воцарив ся рай земский; не так зле з контрактованем стало ся, як Сиренький собі виображав.

— Щоби тільки стали вертіти, то буде знов по пятьдесятці від кожної вежі — думав Микита: А як буде десять веж на моїй нивці, то буду мати десять пятьдесяток. То буде страх много грошій; навіть не знати, кільки було би то на реньські?... То мабуть сума неперечислена!

Минув рік: на нивці Сиренького не вертіли. Минув другий рік, так само. Ніхто не допитував ся, а Срулько также не любив о тім згадувати. Видно, що й ему не пощастило ся тим разом. Сиренькому байдуже: Бог дав, якось запоміг ся тою соткою; видно, взяв її в щасливу годину. І вівсик, що посїяв, зародив, і бульба своя і робота при хаті кождому веде

ся. — Щоби уже не вертіли, щоби можна Срулькови віддати сотку, то було би найліпше — розважав часто Сиренький і став з арендаром на правду заходити в торг, щоби відступив від контракту, як свої гроші дістане.

* * *

Помирив ся Борух з воім клятим ворогом Срульком, на правду помирив ся; приобіцяв доставляти арендареві кожного тижня по сотнару дешевої соли і в спілці з ним спродавати.

Тішить ся Сруль баришем несогіршим, а все думає над тим: чого Борух від него хоче? що зневолило єго до такого помиреня? які єго задні мисли?

Борух все тихий, боязкий, носить ночами мішки з дешевою солею, перекрадає ся як давнійше манівцями; лише через перелаз Микити Сиренького лізе тепер сьміло і зо сторожів нічних сьміє ся. Часом стане на нивці Сиренького, знайде в борозді калужку і бере з верха на палицю тоті масні смуги, приглядає ся їм уважно. Він знає, що ті смуги значать; знає лучше від Срулька. Двацять літ черпає сировицю по закопах нафтяних, то має досьвід великий.

Зрадив ся раз Борух з задними гадками. Став купувати ніби жартом від Срулька право контрактове на нивку Сиренького, дав єму дві сотки і пять сотнарів дешевої соли.

— Дай тисячку і вісім процент чистого доходу — каже Сруль по довгім торзі.

— Добре! — признає Борух.

— І до трох місяців вертіти...

— Дорбе!...

Зробили новий контракт в нотаря.

Борух купив право контрактове від Срулька, дав йому тисяч реньских, вісім процент чистого доходу і до трох місяців вертіти на нивці Сиренького.

Минуло три місяці. В посліднім дни вислав Борух на нивку Сиренького кільканацять робітників з довгими сверешками; каже їм вертіти. Вивертїли хлопи в однім, другім, в третім місци велику діру і сьміють ся, хотяй не знають, з чого... Вибіг Срулько, нагнав мужиків, а до Боруха з пьастуками лютий страх!... Обкладає товариша египетскими язвами, шлякує, аж ему піна з рота прискає.

Борух вислухав спокійно шлякованя, заложив руки за пояс та повідає:

— Шааа, капцан цнґайнер Сруль, шааа!... Ти заробив на гою за сотку десять ще й мене хочеш надути? То не на селї в корчмі гою здурити... Я уже двацять пять літ і в день і в ночи мучу ся, а він хоче від мене десять соток украсти контрактвно. Пожди, як менї схоче ся, тогди буду вертіти.

Погандричили ся жиди поміж собою, розійшли ся в гніві. Минуло три літа. На нивці Сиренького царював спокій; ніхто не ставив вежі, хотяй на инших ґрунтах стояли уже машини і всюди воняло кипячкою, всюди по потічках плила ропа, занечищувала воду і троїла в ній всяку животину. Не оден з мужиків шкробав ся в потилицю та бідькав: по що ему було контрактувати на двацять пять літ? не лучше було спродати весь ґрунт і купити собі за готові гроші посілість в иншім місци? А так запропастив ся на віки: поставлять одну вежу і через ту вежу з'їдять ціле поле, цілу сіно-

жать, і іди до Бога правувати ся!

Микита вдоволений, що вівсик та бульбу з своєї нивки збирає; тільки одно вго не тішить: уже Сруль не хоче брати сотки, щось крутить, навіть і о процентах ніяких слухати не хоче.

Сруль дійсно уже тепер не думав о Сиренькім. Ђму ходив по голові Борух, що вго так порядно надув, той злодій окаяний; обіцяв до трох місяців вертіти і так ладно вму за-вертів!

* * *

Купив Борух право контрактове від Срулька, ходив дальше, розщибав ся, але не з дешевою солею поміж мужиків, лише з хитрою головою поміж адвокатів. Він знав, що купив; він знав добре стійність нивки Микити Сиренького. Коли обдумав діло всесторонно, коли розвідав ся по адвокатах, на яких услівах може найлучше спродати своє право за-контрактюваня, пішов тепер до свого колишнього товариша а нинішнього мільонера Мошка Уншульда.

Мошко Уншульд варив колись сіль з Борухом, пізнійше займав становище капітана „кучинерів“ в галицких каліфорніях; а нині був властителем кількох фабрик, дідичем кільканайцятьох сіл, арендатором пропінадії в трох повітах, — особа для тисячів голодних ротів по Бозі на землі перша. У старостві, в суді, у „видзялі“ — жемчуг знаменитости; а при виборах всяких майстер що ся зве. Він все умів перевести в хосен пана старости без багнетів і криків; солевари помагали вму, а най-

більше Борух. Сей умів або, лучше сказати, винайшов спосіб, як можна красти картки при виборах на посла, і за те йшов тепер сьміло до свого одновірця покровителя.

Борух зажадав від Уншульда Мошка за своє право контрактованя пять тисяч при підписі контракту, шість соток від кожної вежі і двадцять процент бруто, а канадійске верчене за нафтою має розпочати ся в протягу одного місяця.

— Я уже тепер не верчу — сказав Мошко Уншульд Борухови: — Мені уряд гірничий закавав займатися такими ділами. Удай ся з тим до директора банку або й до самого князя; вони від тебе куплять.

— Мошку, не дури мене! — каже на те Борух повітовій повазі: — я знаю, хто ту головою в гешефті. Ти, як схочеш, всім голови поскручуеш; ти добрий капітан і поміж гоями і страшний... Пригадай собі нашу дружбу давню; я тобі також при виборах поміг... Купи, не ошукавш ся.

— Куплю... А щб ти хотів би, коли би спілка князя хотіла від тебе пізнійше купити ті двадцять процент?

— Я не спродаю!

— Алез, дурний Борух! Щб тобі шкодить подати ціну твого проценту?

— То нехай буде двадцять тисяч!

— Згода!...

Зробив Борух з Мошком Уншульдом контракт, а властиво Мошко з Борухом в імени спілки банкової. Дістав Борух при підписі контракту пять тисяч, і запевнені на пізнійше шість соток від кожної вежі і двадцять процент

бруто, або за той процент двадцять тисяч готівкою. До такої ціни піднесла ся нивка Микити Сиренького, — нивка на чотири кірці висіву.

* * *

Аж тепер заройло ся на нивці Микити: стали звозити кітли, штаби желіза, машини, рури; кожного дня людей більше прибувало. Сиренький Микита стуманів, здрурів, коли замітив, що так в короткім часі цілу єго нивку скраями, з'їздили возами, позакладали ріжним желізвом і тимчасовими садибами, кантинами для робітників.

Виставили одну вежу, дістав Микита пятьдесятку; виставили другу вежу, дістав і другу пятьдесятку; і на тім покінчили ся доходи первісного властителя, бо більше уже не потреба було нових веж ставити. Бухнула кипячка з одного і з другого шибу, бухнули тисячі, міліони! Радість велика моміж спільниками нафтярськими. Заплатили підприємці Борухови за єго двадцять процент відразу двадцять тисяч готівкою і повіли єму:

— Будь здоров, Боруху! Шкода нам давати двадцять процент з наших обох шибів; волимо заплатити тобі, як ти собі сам в контракті застеріг. Буде з тебе й того гаразд. Заробив на одній тисячі двадцять пять тисяч; шуруй!

Микита Сиренький дістав ще за обі вежі вертничі дві пятьдесятки, отже разом з першою соткою дві сотки за свою батьківщину і попращав ся з нею на віки. Того року уже не було на чім вівсика посіяти ані бараболі посадити; мусів жити з тої готівки, купувати так само

хліб як другі. Вертачі дорожню зробили неслухану в цілій околиці; для таких Микитів Сиреньких стало ся житє неможливим.

Проминув Микита ті дві пятьдесятки, наймив ся на своїй батьківщині за робітника, — на батьківщині, що другим давала денно кпячки на тисячі. Помпував воду до машини і мав нагоду приглядати ся, як пани князі приїзджали любоватись здобутими скарбами.

Помпував Микита Сиренький воду і в день і в ночи, а все споглядав на нивку, чи не поставлять ще одну вежу та вержуть за Бога ради пятьдесятку. Але уже не діждав ся: знайшли єго одного дня неживого при помпі; переселив ся праведний безгрішний, идіже ність болізни ні печали.

— Єгда мир приобрящем, тогда в гроб вселим ся -- сьпівав оден з тих, що несли Микиту Сиренького до трупарні; а другі глумили ся: „За пізно... за пізно...“

Лишив Микита Сиренький жінку й дітї, лишив свою челядку божу голодну, нагу, добрим милосерним людям на послугу. Ходять дітиска оброплені по своїй колишній батьківщині, та хто не хоче, поштуркує їх і прозиває „бидлом.“ Одна тільки найстарша відданиця Сиренького запопала щастє, бо дістала ся до молодого інжиніра на службу. Але уже в него довго не буде, уже призначена до Борухового зятя за мамку; чотири реньські дістане на місяць і пива, скілько схоче, щоби богато корму прибувало...

От вам безконечний швіндель, а в тім швіндлю єще оден швіндель, а в тих двох швіндлях єще оден швіндель... А чоловік думає

над тим і питає себе: чому дикуни в Бразилії таких Микитів Сиреньких відразу позабивали? Чому не заправили їх до якої шихти, а їх донькам дорідним не веліли своїх дітей кормити? Мабуть не достає їм галилейскої культури з азиатскою вдачею!

РОЙТІВ ШИБ.

I.

Зловив Микита Рило славного либака Ройта при своїй „дучці“, як крав кипячку. Вхопив в жиласті кріпкі руки худу людину за гортанку, держить мов кліщами.

„Прецінь раз попавесь, жидуню солоденький!“ каже Микита. „Вік потямиш мою дєсницю!... Чимало накрив ся мої праці? га?... Годочок цілий, бігме годочок чигаю на тебе, мало не встїчу ся...

Говорить Микита своє, а жид вертить ся в руках, вайкотить, жибонить, страх!

„А тепер а-а-а... спіймав, як Бог сьвятий на небі, що спіймав багрія-кучинїра!“ говорив Микита Рило до Ройта і душив щораз прикрїйше. „Маєш за мої безсонні ночі!... Маєш за мою гризоту!... Маєш за кипячку!... Маєш, маєш, но... за все маєш!

За кождим словом „маєш“ Микита душив Ройтта так довго, аж сєй перестав вайкотїти, завмер на правду.

„Зле,“ подумав Рило. „От готова напасть, кримїнал, стричок таки зараз. Дрібку пушками пошолопав на жарт, навіть не можна

назвати се шолопанем... ігі!... Ну дивіть ся люде добрі, ну дивіть ся... Чи ж мала би огида таку прудку смерть мати? Та хіба вже не було би... Господи будь при мені!... Встань Мордку, встань!“ яв просити Рило „я більше й пальцем тебе не рушу, будеш видіти не рушу!“

Мардохей Ройт лежав у борозді, не рушав ся.

„Встань Скаріото, встань!... Дістанеш від мене нинішну кипячку з моїх дучок!... Будеш мати найменше сорок киблів, тільки встань, не будь дитиною!“

Мардохей Ройт незаметно здригнув ся.

Ади, ади! Антипків син ще не в аді... може дасть ся упросити і віджиє кучинірський начальник!“ приговорював Рило і друх в нехрещеного. „Спробую по доброму, може з баюрища вилізу... Як встанеш, Мордку, дам зараз тобі закіп на „Новім Сьвіті...“ будеш копати сам яму. Біда не чепить ся тебе, чи хочу повісти, твій брат позавидує тобі, як дістанеш „матку“ з воском.

Підніс ся Мардохей Ройт, пообтирав посоку з рота, — як не той сам: звеселів, зрадів Микиті, став роздивляти.

„Але не скасуєте свого слова? Ви мені дасьте закіп на „Новім Сьвіті,“ не в правда?“

„А як би я не схотів дати, що мені зробиш?“

„Я зараз кладу ся як забитий, а як прийдуть либаки, повім, що то ви мене справили“...

Микита з погордою глядів на злодія, бачив, що ту нема що зачинати з проводиром кучинірським: або трутити в яму, щоби за ним тільки заклекотіло, або дати відчпного, полу

втинати і втікати від него. Махнув Микита байдужно рукою і сказав:

„Мара бери!... Дістанеш і закіп, тільки не роби збитків і не засипуй землею мою кошару.

„Можете бути певні, що жаден під вашу кошару не понесе в ночі землі; а як буде потреба, з ваших ям заберу насип до чиста, ніхто не буде знати, де дів ся.

„Не потребую. Я беру землю з своєї кошари на свій ґрунт, збитків не хочу нікому робити.“

Того самого дня писав Фок, славна і преучена голова в тій околиці, „dobrowolną ugodę“ між Микитою Рилом з одної сторони, а Мардохеєм Ройтом „геретиком“ з дрогобяцких Ланів, з другої сторони. Двадцять свідків знаком хреста святаго підзначили своє імя на тім документі, а громадску печать витиснув вїйт сим разом за дурно, бо з Ройтом жартів не було. Впрочім рука руку мила: знав Ройтові гріхи вїйт Николай, — знав вїйтові хріхи Мардохей Ройт.

II.

Покинув Ройт свою ватагу „Гевре Гранд“ під проводом молодшого брата Люзера Ройта, а сам почав копати яму на свою руку. Кучинірска ватага доставляла щоденно свіжої двоножної сили робучої; кого спіймала, хотів чи не хотів — іти мусів, коли хотів дальше істнувати в своїй питомій Каліфорнії. В ночі викопану землю десь невидимо кучиніри розносили по чужих кошарах і рано було знов чисто, копали дальше.

„Кілько ти Ройте дав Рилови за закіп?“ питали сусіди, в котрих не раз крав кипячку.

„Кілько я дав... кілько я дав?“ повторяв глумливо Ройт, „всі гроші, коли хочеш знати!“

Дійсно у Ройта не було ніяких грошей. Робив бляшки то по десять, то по двацять крейцарів і тими значками виплачував робітникам, а робітники ішли з такими „грішми“ на „кантину“ до нового ватажника „Геври Гранд“ і там діставали „колена (колючену) фасолька, хліб парове і маслянка дешева. Тай який то хліб був — заплісній або згірклий! яка то фасолька зіпсована і маслянка, що аж в ній шипотіло!... Найголодніший псище не ткнув би ся був таких марципанів...

Но як сказано, хто раз попав ся в руки ватазі „Гевре Гранд“, сей мусів як за повинність відробити Ройтови один-два дні і діставав за се — хотів чи не хотів — заплату бляшаними значками, котрі можна було промінати у грубої Ёнти, за „колена фасолька і за дешева маслянка.“

„Бери хаме дванадцять шусток бляшками!“ говорив Ройт робітникови. „Груба Ёнта прийме борше, ніж правдиві... В неї всего дістанеш, чого твоя душа забagne!“

Таким способом докопав ся Ройт аж до глибини тридцять п'яти сяжнів, натрафив на камінь — ані руш дальше! — а ту й заморока бє, найтвердша голова не в силі видержати більше, як дві години, а млинок хоть фурделить раз-у-раз, та нічого не помагає.

„Сотку зараз дам тому, хто розсадить динамітом камінь на споді!“ каже раз Ройт.

Нашури в Гулай Федько уха, вислухав і повідає :

„Дайте нам на руку сотку зараз, але не бляшками, — так поліземо з кумом Іваном Заразою розстрілювати.

„На маєш сотку, як лід гладку,“ мовить Ройт, і дав обом виказ на стогульденовий льос.

Оглянув Гулай ніби ученим оком, пізнав номер 100 і каже до кума Зарази:

„Добра сотка, правдива... Я номер „сто“ пізнаю і змерком!

Злакомили ся бідні невіжі хлібороби на таку суму, сховали папір, пішли до ями, стали довбати в камени діру, щоби можна вложити динамітовий патрон і розсадити на кусні. Довбають, сверлять камінну опоку по свому, а ту — як не гукне обом в очи: бух! — і без динамітового патрона скала розсадила ся підземною силою. „Матка“ воскова воскресла: надуло воску повнісїньку яму на трийцять пять сяжнів, — оба хлопи остали на споді разом з льосовим виказом на сто гульденів.

Пять місяців брали та й брали віск з ями раз-у-раз днем і нічю, заким дібрали ся до покійників Гулая і Зарази, котрі полишили кільканайцятєро дітей нагих, голодних, жінки без рубаток і чотирох беззубих і немічних дідів, — але за то зробили Ройта Мардохея в одній хвили мільонером.

Вибрав Ройт скарби з сьвятої землиці, купив в Стрийщині красний маєток, став паном-дідичом та й в додатку польским патріотом, а людем на незабудь лишив ненакриту і необставлену яму. Не один, повертаючи в ночи по тяжкім труді з кошари, знаходив в ній вічний спочинок, пропадав у незміреній глибині без вісти.

III.

Упала безрога Данила Пачки в Ройтів шиб та й тільки мав пожитку; а ситна була штука: шістьдесять уже купці давали, а він хотів вісімдесять і п'ять. Пропала безрога в Ройтовій ямі, — нічого й не казав Пачка нікому, щоби різники-купці не сьміяли ся.

От в тім своїм клопоті пішов Данило Пачка — він був народним учителем — до комуни, жалувє ся, що під єго вікнами, чотири кроки від школи, Ройтів шиб ненакритий, необставлений, до ями падають в ночі люде, а в день худоба, і з відтам уже не вилазять.

Ніхто не слухав Данила Пачки: сьміють ся, кепкують.

„Ми вам дозволяємо засипати“ каже пан презес, „ніхто вам слова за се не скаже — моя голова в тім, на мене спустить ся!“

„Така рада може чоловіка гнівати,“ відповідав Пачка. До засипаня такої пропасти треба тисяч рук кучинірских з міхами, кілька соток, а у мене того нема, а діти бігають зі школи тамтуди, — не тяжко о клопіт.“

„Самі кажете, що треба рук і грошей, а в нас такої на се нема капіталів — засипувати чийсь ями. Впрочім ви можете пізвати Ройта до староства, до суду, а власти, приневолять єго до того, що засипле.“

„Як то? ви мені кажете виступати против того, котрий на одно слово має кільканайцять тисяч голодних ротів на свої услуги і може мене де-небудь до закопу кинути? Ви, добродію, чей знаєте, що в мене жінка, діти дрібні, родина численна, а капіталів ніяких!..“

Зареготав ся пан презес комунальний, а секретар і другі писарі єму завторували.

„А ви нам кажете з Ройтом зачіпати ся?“ спитав презес Пачки. — „Ми прецінь не менше зависимі від єго прихми як ви. Моя рада для вас: сидіть тихо, не рипайте ся, не викликуйте вовка з ліса! Може колись в тую яму упаде такий, що буде більше коштувати, аніж ваша безрога і корова Малицького, — то й засипле ся. А так, що зроблю? Обставлю в день патиками, а в ночі повитягають на топливо“...

Здивував ся Данило Пачка на таку сповідь презесівску; навіть тоті, що таку велику силу мали в цілій Галицькій Каліфорнії, тремтіли перед Ройтом, признавались явно до своєї безсильности супротив могучости і волі Мардохея Ройта. Отже постановив після змоги сам сторожити коло ями, остерігати людей перед неминучою смертю — а вже більше нігде не йти жалуватись на самого Ройта.

IV.

Вернув раз учитель Пачка по полудни до дому, хоче помогти жінці щури вигнати з комнати і воду по зливнім дощи вичерпати з неї, як ненадійно цілий дім затряс ся, а під землею заклекотіло, наче сто патронів динамітних нараз вистрілило. Дивить ся Пачка крізь вікно на Ройтову яму, — зле! Замітив, що земля довкола ями на самій стежці під вікнами, куди люде переходили, закроїла ся, а отвір очевидячки побільшав ся.

„Нині мабуть не будемо спати в хаті,“ говорить Данило жінці, „Ройтова яма дістала прихми, готова ще й цілий дім проковтнути.“

„Заким ти прийшов, то щось три рази так під землею загуділо“ мовить жінка.

І знов потрясло цілим домом, жінка і діти спискотіли, страшний підземний гук, хоть тривав малу хвилю, страшно наполошив сим разом бідну родину Пачки.

Заніс Пачка свої діти до сусідного шинку, а вертаючи побачив, що на місці, де була стежка, зробила ся відхлань з Ройтової ями. Замідомив власть комунальну і гірничу, щоби дали на ніч сторожу, котра би остерігала проходячих людей перед небезпечністю смерті.

Обіцяли післати сторожу.

Яма тимчасом розсувала ся що-раз більше. Вечером замітив Данило, що половина вго дому стоїть над безоднею, перехід людям по-під вікна був перетятий: не могли дістати ся, ні тії там, ні тамті сюди.

Вже й змеркло ся, дощ хляпає, а сторожа все ще не приходила.

Данило Пачка стоїть на дощи — сторожить, остерігає прохожих. Тільки почує з далека людські кроки, кричить:

„Не йдїть туди! вернїть ся! ту яма запала ся, пропасть під вікнами!“

Ямарі, знаючі сердечність Данила Пачки, дякували ему і завертали ся.

Аж надійшли два ямарі п'яні. Ідуть найбільшою яругою, бовтають ногами, співають якоїсь жовнярскої, а що-хвиля стають, цілують ся, матіркують собі з великої любови і щирости.

„Брате!“ говорив оден, „нехай не називаю ся Микитою Рилом, як нині Ройтового барисівника не обїлле кава червона!... Слухай, я тепер на своїм стою, знаєш, на своїм!... Ту

десь яма, котру я злодієви Ройтови дав за дурно...”

„Тихо, тихо, бо нам не виплатить за „шихту!“ остерігає на-потемках другий.

„Що-о?... я бою ся може Ройта, що за мою працю панує, а мене на біду привів з тим другим злодієм Фоктом?! Придушив я був уже раз Ройта, але він не мине моїх рук!...”

„Тихо! хтось стоїть, підслухує!...”

„Стримайте ся люде!“ кличе Данило „ту яма засунула ся, не йдіть дальше!“

„А диви! то Фокта голос, того драба, що писав контракт Ройтови! того Фокта, що збавив мене всього!“ закричав п'яний Микита Рило до свого товариша. „Бий злодія Фокта! бий, що ся влізе! за мою працю!...”

І на сердегу Данила Пачку посипали ся кулаки за покутного писаря Фокта, — він упав без памяти, окровавлений, на землю.

Вийшла жінка, заволікла Данила напів мертвого до дітей, а оба ворохобники, сьпіваючи, полетіли в пропасть... тільки за ними зашуміло!...

До першої години по півночі ішли люде, як звичайно, стежкою по-під школу, але вже не було другого Данила Пачки, щоби їх остерігав перед пропастю... Кілько їх тої ночі по Микиті Рилі і єго товаришу через пять годин попадало в яму, — Богу єдиному відомо!

О другій годині по півночі з'явила ся інспекційна поліція і знайшла все — в порядку.

Скоро сьвіт, зачорніли ся кучиніри. Мов гайвороне стали зносити лупок, каміне з сусідних кошар, стали засипувати з великою поквапністю Ройтову яму.

В три неділі пізнійше стояв на тім місци шинок — „кантина“ грубої Ђнти. Музыка грала, нарид гуляв, веселив ся — не знаючи о тім, що скаче на могилі своїх братів і сестер, котрі ненадійно знайшли свою смерть і свободу від суети житейскої, — не знаючи й о тім, що і той Микита Рило, за котрим питали по цілій Галицкій Каліфорнії, спочивав на сто кілька-десять метрів під їх ногами...

От і Ройтів шиб!

Наслідки непорадности.

Гринь Лень мав ще курну старосьвітську хатину, кусень осідка на задних дверех, де з року на рік стояв оборіг з надчиненими оборожинами з перегнилим поденем і часами копець на бульбу. Тільки і зісталось було йому з цілої батьківщини, котру віроісповідники кошарного насильства забрали під заconi, будову шинків і крамниць. Пять круглих соток за весь ґрунт, добро хоч що-то, ніж би мав добровільно вступати ся, як се лучило ся многим кумам і сватам.

„Та що робити?“ мовляв часто Лень. „Треба Господа небесного і за се хвалити!... З жидами не такі великі пани не можуть на своє вийти, не то я бідний сліпий... Спутують чоловіка, затуманяють, не знаєш в кінци, як викрутити ся, подаєш руку до згоди... Як ще застрашать тим судом, адвокатом, так зараз пристаєш на що небудь. Добре, що хоч свій курник ще лишив ся, то, Господь добрий, не загину...“

Узрів Гринь Лень, що на єго пустарику мінярі „шматок латок“ богатіють, тисячі горнуть за віск, за нафту, купують каменицю у Відни, Берліні, Лондоні... став з жінкою

радити, чи не можна би й собі яким сьві-
придбати який грошик для дрібних діточок-не-
ків, щоби колись не валяли ся по-під чужі пл

„Як думаєш жінко! чи можна би й в
щастя стрібувати на задних дверех? Я гад
копати...

„Щоби тільки нехристи і нас не хот
погребати в тій ямі...

„Іди нерозважна!... Добре то кажуть
у баби довгий волос... На своїм подвірю, в своїй
хаті я пан!... боюсь одного хіба Господа...

Витягнув Ленъ з перескринка податк
книжку, а з неї тих пять паперових соточ
став собі глядати щастя в сьвятій земл
став копати яму на задних дверех таки за
під порогом. Копає тиждень один, другий.
жалує рудникам їсти пити, носить від різни
говядину по кілька разів денно, по ріж
кантинах пробує оковити, навіть мало що р
пускає, щоби тільки робітникам догодити. Ям
видно, були з Леня дуже вдоволені: гой
сьпиви і під землею і на верха, на цілім обі
стю... Прохожим здавало ся, що Леньова х
жина перемінила ся в головну пропінацию,
таким броварищем прошибало в воздуху. У
перший раз прибув до Каліфорнії а заблуд
між окопами і кошарами і в болотнім оз
завсїгди прямував до головної улиці піс
„Леньової ями.“

„Люде добрі спасайте!“ молить прохож
якийсь сторонський. „Блуд чепив ся, вже в
пів дня між тими садивами болото кабужик

„А відки-ж ви?“ питають цікаві.

„Аж від Комарна, коли знаєте... Прийшо
на роботу, та заблудив. Покажіть, куди
гостинець!